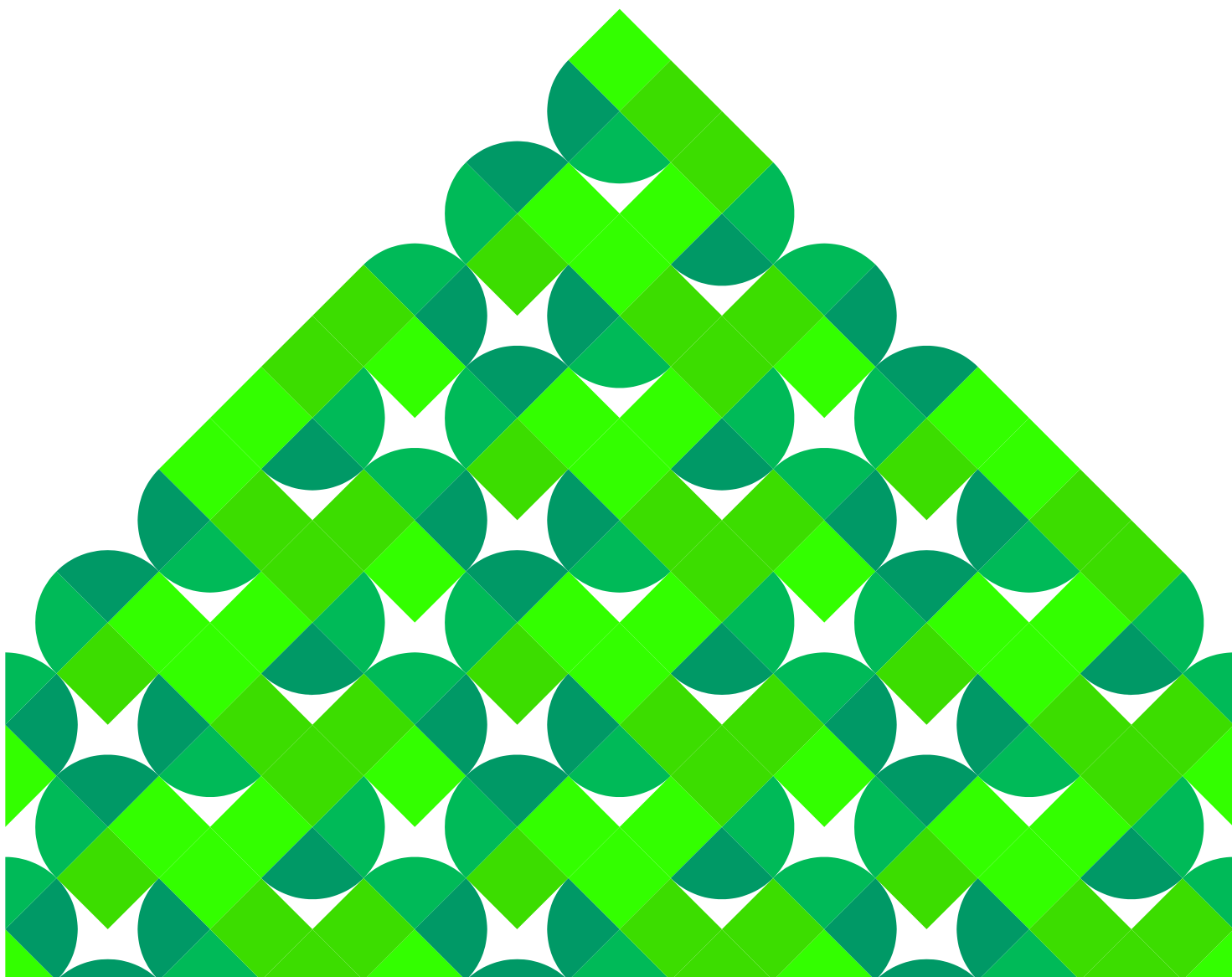

Aktiv fritid

Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel

Myndigheten för delaktighet är en kunskapsmyndighet som arbetar inom funktionshindersområdet. Vi arbetar för att alla, oavsett funktionsförmåga, ska kunna vara fullt delaktiga i samhället.

Myndigheten för delaktighet, 2020

Aktiv fritid - Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel

Nummer 2020:6

ISBN: 978-91-87883-68-2 (pdf)

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens webbplats www.mfd.se.

Alternativa format kan beställas från Myndigheten för delaktighet.

Postadress: Myndigheten för delaktighet, Box 1210, 172 24 Sundbyberg

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Förord	5
Om uppdraget	7
Sammanfattande slutsatser	9
Olika aktivitetsutbud i landet	9
Mångfald av aktiviteter behövs	10
Målgruppen behöver involveras.....	10
Personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är mindre aktiva.....	10
Kvinnor möter fler hinder	11
Fler utmaningar på landsbygden	11
Fritiden formar identiteten.....	11
Fritidshjälpmedel beviljas inte.....	12
Förslag	13
Utvärdering av statsbidrag.....	13
Stödmaterial om tillgängliga fritidsaktiviteter	14
Stimulans till civilsamhället, kommuner och regioner för att förbättra utlåning av fritidshjälpmedel	15
Innovativa lösningar för tjänster och produkter inom fritidsområdet ..	16
Insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning lokalt och regionalt	20
Sammanfattning	20
Lokalt arbete för att främja en aktiv fritid.....	21
Styrdokument och avsatta resurser positivt för kommunernas arbete.....	22
Samverkan för lokalt främjandearbete	23
Få kommuner ställer krav på tillgänglighet.....	24
Fler vill ha en aktiv fritid	25
En fungerande infrastruktur behövs.....	26

Mångfald av aktiviteter behövs	33
Tillgång till hjälpmedel för fritidsaktiviteter	46
Sammanfattning	46
Vad är fritidshjälpmedel?	47
Tillgång till fritidshjälpmedel en förutsättning för en aktiv fritid.....	48
Regionernas regelverk styr förskrivning	48
Hjälpmedel för fritiden förskrivs sällan.....	49
Många använder vanliga hjälpmedel på fritiden	52
Mer än hälften köper själv	53
Referenser	60

Förord

Att få ägna sig åt något man tycker om, umgås, röra på sig och ha roligt har mycket stor påverkan på både den individuella hälsan och folkhälsan i Sverige. Aktiviteter på fritiden ger glädje och struktur i vardagen och ger möjligheter för människor att stärkas i synen på sig själv och sin förmåga. Fritidsaktiviteter bidrar också till gemenskap och sammanhang. Fritidssektorn är i grunden oreglerad och frivillig, men utgör en förutsättning för övrig samhällsutveckling. Tillgången till en aktiv fritid är starkt kopplat till en rad sociala och ekonomiska faktorer. Utifrån detta kan man konstatera att fritidsutbudet i Sverige är relativt ojämnt och utformat på ett sätt som inte passar alla samhällsgrupper.

Myndighet för delaktighet har i denna rapport tittat på hur tillgången till fritidsaktiviteter ser ut om man har en funktionsnedsättning. Vi har också fördjupat oss i frågan om den som behöver tillgång till hjälpmedel på fritiden får det. Vi kan konstatera att möjligheten till en aktiv fritid är avsevärt mindre för den som har en funktionsnedsättning. Bilden är dock inte entydig. Ålder, bostadsort och ekonomiska resurser är också faktorer som i hög grad påverkar möjligheten till en aktiv fritid. Vår utgångspunkt är att samhällets ansvar i relation till fritidssektorn är att stötta och komplettera så att den ska vara tillgänglig och öppen för så många som möjligt. Detta är en viktig roll och en klok samhällsekonomisk investering. Fritiden är en grundbult i en god folkhälsa och därmed viktig för att skapa social hållbarhet i samhället.

Med utgångspunkt i våra resultat anser vi att samhället behöver göra mer. Vi bedömer att mycket går att uppnå genom justeringar inom befintliga stöd till fritidssektorn och en tydlighet kring målgruppen i kravställning och uppföljning. I grunden handlar det om att mer tydligt tänka in och skapa förutsättningar för delaktighet utifrån en större mångfald av behov.

Vi ser också att det finns ett stort behov av att stimulera nya innovativa lösningar som kan underlätta aktivitet. Det finns en outnyttjad resurs i det generella digitala utbudet som skulle behöva nå fler och nya grupper av personer med funktionsnedsättning. Även detta är ett område där samhället genom olika stimulanser skulle kunna främja mötet mellan teknik och individ.

Vårt uppdrag att kartlägga situationen och utbudet av fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning har varit mycket stimulerande. Det har gett förmånen att ta del av en bredd av innovativa verksamheter, projekt och lösningar runt om i Sverige. Fritiden är utifrån detta ett fint exempel där det offentliga, civilsamhället och det privata både kan samspela, stödja och komplettera varandra med goda resultat.

Sundbyberg i mars 2020

Malin Ekman Aldén
Generaldirektör

Om uppdraget

Regeringen beslutade den 21 mars 2019 att ge Myndigheten för delaktighet, MFD, i uppdrag att kartlägga den enskildes tillgång till hjälpmedel för fritidsaktiviteter och kartlägga insatser på hur en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning främjas lokalt och regionalt (regeringsbeslut I:8, dnr S2019/01379/FST). Detta är MFD:s redovisning av uppdraget.

Inom ramen för uppdraget har MFD gjort två kartläggningar. Den ena kartläggningen handlar om insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning lokalt och regionalt. Den andra kartläggningen handlar om den enskildes tillgång till hjälpmedel för fritidsaktiviteter.

MFD tolkar aktiv fritid som aktiviteter som en individ genomför själv eller tillsammans med andra, med viss regelbundenhet och som utförs utanför arbete, vardagssysslor eller skola. Jämlik tillgång till en aktiv fritid innebär att personer med funktionsnedsättning har möjlighet att göra självvalda meningsfulla aktiviteter på sin fritid på samma sätt som andra. Alla typer av fritidsområden ingår därför i de båda kartläggningarna.

Kartläggningarna har gjorts genom enkäter, intervjuer, genomgång av olika regelverk och hemsidor (se bilagor för mer utförlig metodbeskrivning). Resultat och analys från kartläggningarna presenteras i denna rapport. Resultaten baseras på underlag från över 3 600 personer. Av dessa är ungefär 300 kommunala tjänstepersoner, förvaltningschefer eller hjälpmedelschefer, cirka 1 000 är förskrivare av hjälpmedel och ungefär 2 300 är personer med funktionsnedsättning. Alla dessa har bidragit med sina kunskaper, erfarenheter och perspektiv på frågan om en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning.

Uppdraget har genomförts i samverkan med Folkhälsomyndigheten, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF, och Sveriges Kommuner och Regioner¹, SKR. Fyra samrådsmöten har genomförts med dessa aktörer. MFD har även genomfört fyra dialogmöten med representanter från pensionärsorganisationer samt intresseorganisationer som nominerats genom samarbetsorganisationerna Lika unika och Funktionsrätt Sverige.

¹ Tidigare Sveriges kommuner och landsting (SKL).

På dialogmötena deltog också förskrivare av hjälpmedel samt representanter från kommuner, Socialstyrelsen och civilsamhället.

Resultat från kartläggningarna har aktivt spridits under uppdragsarbetets gång genom seminarier och i sociala medier. Tre seminarier har filmats och finns att se på MFD:s webbplats.² Resultat har också presenterats på konferenser som Hjälpmedelschefskonferensen 2019 och MUCF:s rikskonferens 2019.³ Syftet med att sprida resultaten löpande har varit att lyfta frågan om aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning till dialog med berörda aktörer och därmed förbättra kartläggningsarbetet. Ett annat syfte med spridningsaktiviteterna har varit att visa på möjligheter och att inspirera fler till att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning. Under arbetet har ett flertal exempel på lokala och regionala satsningar för en aktiv fritid identifierats. Flera av dessa har presenterats på de inspelade seminarierna och andra finns i form av artiklar^{4,5,6} och film⁷ på MFD:s webbplats.

Under 2020 planerar MFD att på webbplatsen mfd.se publicera ett antal konkreta tips till kommuner och regioner på hur de kan främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning.

² <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/konferenser-och-seminarier/> [2020-03-31].

³ Ytterligare konferenser för spridning är planerade. Vid tidpunkten för rapportens publicering är det oklart vilka spridningskonferenser som kommer att genomföras på grund av samhällsspridning av COVID-19, coronaviruset.

⁴ <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/artiklar-och-reportage/halmstad-satsar-pa-graffitimalning-for-alla-aldrar/> [2020-03-31].

⁵ <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/artiklar-och-reportage/ingenting-omojligt-pa-totalskidskolan/> [2020-03-31].

⁶ <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/artiklar-och-reportage/parasportforening-bidrar-till-ett-tillgangligare-malmo/> [2020-03-31].

⁷ <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/inspirerande-filmer/alla-har-ratt-till-en-aktiv-fritid/> [2020-03-31].

Sammanfattande slutsatser

MFD:s samlade kartlägningsarbete visar att en mängd faktorer gör att personer med funktionsnedsättning inte har likvärdiga och jämlika förutsättningar att ha en aktiv och meningsfull fritid jämfört med befolkningen i övrigt. Tillgången till fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning skiljer sig mycket över landet.

En slutsats är att med relativt enkla förändringar inom befintliga ramar och verksamheter kan förutsättningarna öka och förbättras för personer med funktionsnedsättning att ha en aktiv fritid. Att fler kan ha en aktiv fritid än en pusselbit i att forma ett socialt hållbart samhälle.

Olika aktivitetsutbud i landet

MFD:s kartläggning av insatser för en aktiv fritid visar att det finns stora skillnader i landet gällande utbud av fritidsaktiviteter. Det gäller både tillgängliga generella aktiviteter och riktade aktiviteter till personer med funktionsnedsättning. Skillnader finns även mellan olika grupper av personer med funktionsnedsättning.

Det offentliga ansvar för fritidsaktiviteter utanför skola och omsorg är inte reglerat i lag. Kartläggningen visar ändå att särskilt kommuner anordnar många aktiviteter där personer med funktionsnedsättning kan delta. Det kan handla om tillgängliga generella aktiviteter och aktiviteter riktade till personer med funktionsnedsättning. Det kan också vara så kallade lågtröskelverksamheter för barn och unga med målet att minska utanförskap till följd av social utsatthet och funktionsnedsättning.

Fritidsaktiviteter anordnas av olika typer av aktörer. Aktiviteterna tillhandahålls av såväl offentliga, ideella som privata aktörer. Kartläggningen visar att det finns många insatser och initiativ runt om i landet. Slutsatsen är att om fler aktörer använder de verktyg som finns kan de gemensamt bidra till en mer aktiv fritid. Det kan handla om insatser som exempelvis föreningsstöd som subventionerar fritidsaktiviteter så att fler kan delta, eller att erbjuda tillgängliga platser för aktiviteterna. Det kan exempelvis vara tillgängliga ytor för lek, platser för spontanidrott eller olika typer av mötesplatser.

Mångfald av aktiviteter behövs

Det behövs många olika typer av aktiviteter för att det ska finnas något för alla. För att möta mångfalden av intressen behöver det finnas aktiviteter inom exempelvis områdena för kultur, friluftsliv och idrott. Resultat från MFD:s kartläggning visar att många personer med funktionsnedsättning vill göra fler aktiviteter på sin fritid än vad de kan eller har möjlighet till. Anledningen till att de avstår är bristande tillgänglighet i samhället, avsaknad av information om tillgänglighet i aktiviteterna, en svag privatekonomi, otillgängliga transporter och bristande socialt stöd inför och i samband med aktiviteter. Små förändringar och större medvetenhet om dessa hinder skulle kunna göra att barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning kan ta del av de generella aktiviteter som finns inom befintligt fritidsutbud. Exempelvis kan de generella aktiviteterna med enkla förändringar bli mer tillgängliga. För att säkerställa tillgängligheten för alla behövs också ibland aktiviteter som är särskilt riktade till personer med funktionsnedsättning.

Målgruppen behöver involveras

Personer med funktionsnedsättning behöver involveras i och tillfrågas vid beslut om aktivitetsutbud. Kartläggningen om insatser för en aktiv fritid visar att systematisk dialog och uppföljning med målgruppen sällan görs. Det försvårar möjligheten att erbjuda ett aktivitetsutbud som möter efterfrågan. För att kunna erbjuda aktiviteter för alla behöver faktorer som kön, ekonomi och ålder beaktas i relation till funktionsnedsättning. Kartläggningen visar också att aktivitetsutbudet för många bestäms av majoritetens önskemål eller personalens intressen, exempelvis för personer som bor på särskilt boende. För individer som vill göra andra saker finns begränsade valmöjligheter.

Personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är mindre aktiva

MFD:s kartläggning visar att möjligheten till att ha en aktiv fritid skiljer sig inom gruppen personer med funktionsnedsättning. Personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, NPF, är sällan målgrupp för särskilda satsningar inom fritidsområdet. Många unga personer med NPF anger också att de inte känner tillhörighet i generella aktiviteter. Detta medför att de

jämfört med jämnåriga slutar tidigare med fritidsaktiviteter och generellt är mindre aktiva på sin fritid.

Kvinnor möter fler hinder

MFD:s kartläggning visar också att kvinnor med funktionsnedsättning är mindre nöjda med sin fritid än män med funktionsnedsättning. Kvinnor med funktionsnedsättning har generellt en sämre ekonomi än övrig befolkning vilket medför att de i mindre utsträckning har råd med deltagaravgift, transport, kostnad för fritidshjälpmedel eller annan utrustning. Det är därför särskilt angeläget att framåt lyfta frågan om hur en aktiv fritid för kvinnor med funktionsnedsättning kan främjas ytterligare.

Fler utmaningar på landsbygden

Var i landet man bor påverkar också möjligheten till aktivitet och valfrihet på fritiden. MFD:s kartläggning visar att personer med funktionsnedsättning som bor på landsbygden är generellt mindre nöjda med sin fritid än andra personer med funktionsnedsättning. Andra studier visar att det omvända gäller i övrig befolkning. Det finns sannolikt flera skäl till denna skillnad. Många personer med funktionsnedsättning på landsbygden har längre avstånd till aktiviteter. Det utbud som finns i närmiljön är ofta begränsat och inte alltid tillgängligt för personer med funktionsnedsättning. Det finns färre personer med liknande förutsättningar, intressen och funktionsnedsättning på landsbygden, vilket också kan öka känslan av utanförskap i olika aktiviteter.

Fritiden formar identiteten

För barn och unga är fritiden en särskilt viktig arena. Fritiden behövs för att skapa sig en identitet och att frigöra sig som individ. MFD:s kartläggning visar att en närstående ofta behöver vara med som stöd till barn och unga med funktionsnedsättning i generella aktiviteter i större utsträckning och högre upp i åldrarna än för andra barn och unga. Det påverkar barnets förutsättningar och de positiva effekterna av att kunna frigöra sig och skapa en egen identitet på fritiden. Det kan också hindra barnets sociala inkludering i en grupp. Att närståendes engagemang blir avgörande för att kunna ha en aktiv fritid avspeglas också hos de barn som behöver fritidshjälpmedel. Resultaten från kartlägningsarbetet visar att det många gånger krävs både

resurser och kunskap i familjen för att få tillgång till de hjälpmedel som barnet har behov av.

Fritidshjälpmedel beviljas inte

Tillgång till fritidshjälpmedel är ofta en förutsättning för en aktiv fritid. Fritidshjälpmedel kan vara alltifrån en kälke för att spela paraishockey, specialutformade instrument eller aktivitetsglasögon. Kartläggningen av tillgång till fritidshjälpmedel visar att de som har tillgång till de fritidshjälpmedel som de har behov av också är mer nöjda med sin fritid. Fritidshjälpmedel förskrivs dock sällan via hälso- och sjukvården. Ändå är det många som anger att de har tillgång till hjälpmedel som de använder på fritiden. Dessa hjälpmedel är ofta inte avsedda för att användas i fritidsaktiviteter utan är förskrivna för vardagligt bruk. Andra har köpt fritidshjälpmedlet på egen hand vilket ställer krav på den enskildes ekonomi samt möjlighet att på egen hand hitta lämplig produkt, lära sig använda hjälpmedlet och sköta service och underhåll. Slutsatsen är att den enskildes privatekonomi och kunskap påverkar tillgången mer än behovet av fritidshjälpmedel. Det gynnar inte en likvärdig tillgång till fritidshjälpmedel för alla.

Förslag

Mot bakgrund av den kunskap som har inhämtas i uppdraget lämnar MFD följande förslag på strategiska insatser.

Utvärdering av statsbidrag

Förslag: MFD föreslår att regeringen ger Statskontoret i uppdrag att utvärdera hur relevanta statsbidrag till kultur- och fritidsområdet på ett bättre sätt kan bidra till att skapa förutsättningar för en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning. Uppdraget bör ske i samråd med Sveriges Kommuner och Regioner. I uppdraget bör ingå att utforma förslag på kriterier som skulle kunna främja ökad tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Uppdraget bör ha ett jämställdhets-, barnrätts- och ungdomsperspektiv.

Skäl till förslaget

Bidragsgivare av offentliga medel har ett ansvar att tillse att alla kan ta del av de verksamheter som bidragen finansierar. Det är angeläget att stöden gynnar mångfald och motverkar diskriminerande strukturer. Även slutsatserna från Demokrativillkorsutredningen⁸ pekar på att bidrag inte ska lämnas till organisationer, eller någon av dess företrädare, som diskriminerar eller på annat sätt bryter mot principen om alla människors lika värde. Det saknas idag kunskap om hur statsbidragen inom kultur- och fritidsområdet gynnar mångfald och motverkar diskriminering av personer med funktionsnedsättning.

Det finns ett antal väsentliga statsbidrag⁹ som bidrar med finansiering till kultur-, idrotts- och fritidsområdet. Förordningarna om statsbidrag innehåller sällan krav på att bidragen ska bidra till att främja verksamhet som är

⁸ Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället, SOU 2019:35.

⁹ Till exempel statsbidrag som fördelas enligt förordning (1999:1177) om statsbidrag till idrottsverksamhet, förordning (2010:2008) om statsbidrag till friluftorganisationer, förordning (2012:517) om statsbidrag till kulturella ändamål, förordning (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen samt förordning (2016:1367) om statsbidrag till allmänna samlingslokaler.

tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Det är därmed oklart i vilken utsträckning statsbidragen i dag bidrar till en aktiv fritid för denna grupp och hur det fördelar sig i ålder och kön. Det är också oklart i vilken omfattning de organisationer som administrerar och fördelar statsbidragen har kunskap om funktionshinderspolitiken och arbetar med insatser som främjar en aktiv fritid för alla, oavsett funktionsförmåga.

Sveriges Kommuner och Regioner menar också i sitt propositionspapper att bättre uppföljning och utveckling av de statliga medlen för kultur och idrott skulle förbättra kommuners och regioners förutsättningar att skapa möjligheter för personer med funktionsnedsättning att delta i fritidsaktiviteter.¹⁰

Statskontoret bör ha dialog med aktörer och myndigheter som fördelar statsbidrag till kultur- och fritidsområdet. Exempelvis Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Riksidrottsförbundet, Folkbildningsrådet, Statens kulturråd, Allmänna Arvsfonden, Delegationen mot segregation och Jämställdhetsmyndigheten.

Stödmaterial om tillgängliga fritidsaktiviteter

Förslag: MFD föreslår att regeringen ger Myndigheten för delaktighet i uppdrag att i samarbete med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, och i samråd med civila samhället, Sveriges Kommuner och Regioner samt berörda funktionshindersorganisationer, ta fram ett stödmaterial till kommuner och andra aktörer i syfte att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning.

Stödmaterialiet bör fokusera på hur kommuner och andra aktörer med relativt små insatser kan främja ett fritidsutbud som är tillgängligt för personer med funktionsnedsättning. Stödmaterialiet bör också innehålla goda exempel på lokalt och regionalt arbete. Uppdraget bör ha ett jämställdhets-, barnrätts- och ungdomsperspektiv.

Skäl till förslaget

MFD:s kartläggningar visar att det runt om i Sverige pågår många viktiga projekt och insatser som främjar möjligheterna till en aktiv fritid för personer

¹⁰ Sveriges Kommuner och Landsting (2017).

med funktionsnedsättning. MFD drar slutsatsen att relativt små insatser, stimulanser och styrsignaler skulle kunna medföra att fritidsutbudet blir tillgängligt för fler. Det kan exempelvis handla om att ställa krav på tillgänglighet vid bidragsgivning och fördelning av tider i kommunens lokaler samt att aktivt involvera personer med funktionsnedsättning vid beslut om aktivitetsutbud och tillgänglighetsåtgärder. Genom kartläggningarna har MFD samlat en rad exempel. För att kommuner och andra aktörer ska få bättre nytta av den insamlade kunskapen bör MFD i samarbete med Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, utveckla denna kunskap till ett material som kan bli ett så konkret stöd för kommuner och andra aktörer som möjligt. Genom att uppdraget genomförs i samråd med det civila samhället däribland funktionshindervisorganisationer samt Sveriges Kommuner och Regioner säkras att materialet blir relevant för fritidssektorn.

Stimulans till civilsamhället, kommuner och regioner för att förbättra tillgång till fritid och fritidshjälpmedel

Förslag: MFD föreslår att regeringen på lämpligt sätt stimulerar tillgången till en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning genom ekonomiskt stöd till verksamheter som främjar en aktiv fritid och tillgången till fritidshjälpmedel.

Stimulansen kan ske genom att regeringen tydliggör behovet av insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning som ett av de prioriterade områdena för Allmänna arvsfonden. Särskilt fokus bör ligga på initiativ som ökar tillgången till fritidshjälpmedel genom exempelvis utlåningsverksamheter.

Skäl till förslaget

Personer med funktionsnedsättning är mindre aktiva på fritiden än befolkningen i övrigt. MFD:s kartläggningar visar att en anledning till det är hinder i form av bristande tillgänglighet, begränsad ekonomi och avsaknad av socialt nätverk. Vidare är fritidshjälpmedel och parasportutrustning för vissa personer en förutsättning för att kunna vara aktiv på fritiden. MFD:s kartläggning av den enskildes tillgång till fritidshjälpmedel visar att få får sådana hjälpmedel förskrivna via hälso- och sjukvården och därför behöver

köpa dem på egen hand. Att användare är hänvisade till att själv köpa hjälpmedel för att kunna ha en aktiv fritid innebära stora kostnader för individen. Detta gäller särskilt barn som kontinuerligt behöver nya hjälpmedel i takt med att de växer och utvecklas. Det gäller också personer som vill prova på olika fritidsaktiviteter för att hitta något meningsfullt och roligt.

För att möjliggöra en aktiv fritid för alla föreslår MFD en stimulanssatsning, förslagsvis genom en särskild satsning av Allmänna arvsfonden där civilsamhället tillsammans med offentlig sektor kan ansöka om projektmedel. Det behövs projekt som ökar tillgången till en aktiv fritid i hela landet för personer med funktionsnedsättning i alla åldrar. Gärna initiativ som ökar möjligheterna för enskilda att låna fritidshjälpmedel i hela landet.

Innovativa lösningar för tjänster och produkter inom fritidsområdet

Förslag: MFD föreslår att regeringen ger Vinnova i uppdrag att främja innovativa lösningar för ökad delaktighet i fritidsaktiviteter och ökad tillgång till nya aktiviteter för personer med funktionsnedsättning. De innovativa lösningarna ska öka kunskap om och tillgången till befintligt utbud samt vägleda personer i användningen av produkter och tjänster som stöd inom fritidsområdet.

Skäl till förslaget

MFD:s kartläggning visar att väldigt få fritidshjälpmedel förskrivs. Det innebär att personer i behov av fritidshjälpmedel i många fall själva behöver köpa produkten eller tjänsten. En effekt av detta är att individen själv måste ha kompetens och vetskap om vilka fritidshjälpmedel som finns, vilken produkt som är mest lämplig samt hur de ska användas och servas.

Kartläggningen visar vidare att ett hinder för att införskaffa fritidshjälpmedel på egen hand är att det saknas samlad tillgänglig information om vilka produkter som finns, samt hur de används. Syftet med utlysningen 2019 inom Vinnovas program Innovationer för framtidens hälsa¹¹ var bland annat att fler

¹¹ Utlysning om digitala hjälpmedel med tema idrott och fritid samt arbetsliv och skola.

ska få en meningsfull och aktiv fritid vilket bidrar till bättre hälsa och samhällsnytta. MFD ser att detta förslag bygger vidare på den tidigare utlysningen. Exempel på produkter och tjänster som ökar kunskap om och tillgången till befintligt utbud kan vara användarvänliga webblösningar där produkter och tjänster presenteras samt utvärderas eller stöd för service på distans.

Uppdraget görs förslagsvis av Vinnova och kan även ha en bredare ansats i att finna innovativa lösningar för att informera om produkter som införskaffas av den enskilde och används i det dagliga livet. Detta behov är i linje med behov som framkommer i preliminära resultat av det regeringsuppdrag som Myndigheten för vård och omsorgsanalys har om förskrivning av icke-medicintekniska produkter som hjälpmedel¹².

¹² Regeringsbeslut I:8, dnr S2019/01376/FST.

Värdet av en aktiv fritid

En aktiv fritid är positiv både för enskilda individer och för samhället i stort. En aktiv fritid bidrar till en god fysisk, psykisk och kognitiv hälsa¹³ och är även viktig ur ett demokrati- och inflytandeperspektiv¹⁴. Att ha en aktiv fritid är betydelsefullt för människor i alla åldrar, både för att finna en mening med livet och för att uppleva glädje i sin livssituation. Personer som är nöjda med sin fritid och upplever sig ha lagom mycket fritidsaktiviteter har mindre symptom på psykisk ohälsa.¹⁵

Barn, unga, vuxna och äldre med funktionsnedsättning har en aktiv fritid i lägre utsträckning jämfört med befolkningen i övrigt. Barn och unga med funktionsnedsättning uppger att de inte har lika stora möjligheter att delta på olika typer av fritidsverksamheter som barn och unga utan funktionsnedsättning.¹⁶ Att öka möjligheten för en aktiv fritid är särskilt viktigt för barn och unga, då fritiden är en arena för att frigöra sig och skapa sig en egen identitet. Barns rätt till fritid, kultur och lek slås fast i barnkonventionen och är en viktig aspekt i barns rätt till utveckling.

Personer med funktionsnedsättning idrottar mer sällan både inom- och utomhus jämfört med befolkningen i övrigt.¹⁷ Personer med funktionsnedsättning är också mer sällan ute i naturen jämfört med personer utan funktionsnedsättning.¹⁸ För kulturella aktiviteter förekommer dock mindre skillnader mellan personer med funktionsnedsättning och den övriga befolkningen. För vuxna och särskilt kvinnor över 65 år är det fler med funktionsnedsättning som inte varit på någon föreställning eller läst någon

¹³ Wilcock & Hocking (2015).

¹⁴ Ungdomsstyrelsen (2007).

¹⁵ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (2020).

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Statistiska centralbyrån, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC) 2014-2015.

¹⁸ Naturvårdsverket (2019).

bok jämfört med den övriga befolkningen.¹⁹ Att inte ha en aktiv fritid ger konsekvenser. Tidigare undersökningar visar att barn, ungdomar och vuxna med funktionsnedsättning som inte deltar i organiserade idrotts- och sportaktiviteter har sämre personlig hälsa, lägre självkänsla, färre kamrater, sämre självförtroende, lägre livskvalitet och en mindre självständighet än de som deltar i organiserad idrott.^{20,21}

Att pojkar och flickor, kvinnor och män med funktionsnedsättning i alla åldrar ges möjlighet till en aktiv fritid på samma villkor som övriga befolkningen torde gynna samhället i stort. Ett bättre välmående och en bättre fysisk hälsa till följd av fritidsaktiviteter medför sannolikt ett minskat behov av exempelvis hälso- och sjukvård och färre antal sjukdagar.

¹⁹ Statistiska centralbyrån, Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC) 2014–2015.

²⁰ Sahlin & Lexell (2015).

²¹ European commission – Direktorat-General for Education, Youth, Sport and Culture (2018).

Insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning lokalt och regionalt

I detta avsnitt presenteras resultat och analys av MFD:s kartläggning av insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning lokalt och regionalt. Se bilagor för fullständig metod- och resultatbeskrivning för respektive undersökning.

Sammanfattning

Sammantaget visar kartläggningen av insatser för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning lokalt och regionalt att kommuner och civilsamhälle anordnar många aktiviteter där personer med funktionsnedsättning kan delta. Kartläggningen visar vidare att det finns stora skillnader hur man arbetar lokalt med tillgång till fritidsaktiviteter, med bidragsgivning samt med stöd till civilsamhället. Det finns ett större utbud av aktiviteter som personer med funktionsnedsättning kan göra i de kommuner som systematiskt arbetar med frågorna.

Många av de som inte gör något på fritiden skulle vilja ha en mer aktiv fritid. Det är fler kvinnor än män som önskar att de vore aktiva på fritiden. Det är viktigt att helheten fungerar för att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara aktiva på fritiden. För att få en aktiv fritid behöver man till exempel kunna ta sig till aktiviteten. Det innebär att både lokalen eller platsen för aktiviteten behöver vara tillgänglig och resvägen dit. För många behövs också en mer aktiv uppmuntran, till exempel genom att någon följer med till aktiviteten eller att man blir hämtad och sedan skjutsad till aktiviteten. Denna typ av fungerande infrastruktur finns på få platser i landet. Kartläggningen visar också att när det handlar om stöd i form av exempelvis tolktjänster och färdtjänst är fritiden ofta lågt prioriterad.

Många som skulle vilja ha en mer aktiv fritid avstår på grund av att de inte har råd att utföra fritidsaktiviteter. Kvinnor uppger detta i högre grad än män.

För att alla oavsett funktionsförmåga ska ha samma möjlighet att hitta meningsfulla aktiviteter behövs en mångfald av tillgängliga aktiviteter.

Aktiviteter blir meningsfulla när de kan kopplas till människors intressen och upplevelser. Det behövs både aktiviteter som är helt öppna där alla gör samma aktiviteter och riktade aktiviteter till enbart personer med funktionsnedsättning.

Lokalt arbete för att främja en aktiv fritid

Kommuner och civilsamhälle är viktiga aktörer för att möjliggöra en aktiv fritid för människor i Sverige. Kommunerna har ett tydligt uppdrag att verka för att det finns tillgängliga fritids- och kulturaktiviteter för de som har rätt till stöd enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). För övriga grupper och aktörer finns inga formella krav att bedriva kultur- och fritidsverksamhet. MFD:s kartläggning visar dock att det runt om i landet ändå anordnas många fritidsaktiviteter där personer med funktionsnedsättning kan delta.

Avsaknad av formella krav innebär en risk för att resurserna till dessa verksamheter nedprioriteras i tider då ekonomiska besparingar måste göras. De ekonomiska förutsättningarna för kultur- och fritidsverksamhet har blivit sämre under de senaste åren. SKR:s statistik om ekonomisk fördelning av kommunens kostnader mellan verksamheter för åren 2012 till 2018 visar att under denna period har resurser till kultur och fritid minskat från 4,9 procent av kommunernas totala kostnader till 4,6 procent.²²

Avsaknad av krav riskerar vidare att skapa skillnader i landet. Kartläggningen visar att tillgången till tillgängliga fritidsaktiviteter varierar över landet.²³ Det finns stora skillnader mellan kommuner i hur man arbetar med utbud och tillgång till fritidsaktiviteter, bidragsgivning samt stöd till civilsamhället. Det finns ett större utbud av aktiviteter som personer med funktionsnedsättning kan göra i de kommuner som har ett systematiskt arbete på området.

²² Fördelning av kommunernas kostnader för verksamheten 2018 hos SKR: <https://skr.se/ekonomijuridikstatistik/ekonomi/sectornisiffror/diagramforkommunerna.1882.html> [2020-01-29].

²³ Se Bilaga 1.4.

Styrdokument och avsatta resurser positivt för kommunernas arbete

Styrdokument underlättar

Av de kommuner som besvarat MFD:s enkät om fritid för personer med funktionsnedsättning är det 33 procent som anger att de har ett politiskt antaget värdegrundsdokument som inkluderar tillgång och tillgänglighet till fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning.²⁴ Det finns stora skillnader mellan kommungrupperna. Det är betydligt vanligare med värdegrundsdokument i storstäder och storstadsnära kommuner.

Värdegrundsdokumentet är oftast kommunövergripande. De ses som en del av kommunens arbete med social hållbarhet, Agenda 2030, FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och/eller FN:s konvention om barnets rättigheter. Det är positivt då det tyder på att kommunerna ser att frågan bör integreras i alla kommunens förvaltningar och inte enbart i ett fåtal.

I de uppföljande intervjuer som genomförts framkommer att ett politiskt antaget värdegrundsdokument gör stor skillnad. Intervjupersonerna upplever att ett dokument som slår fast att kommunen ska främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning uppmärksammar frågan och underlättar samverkan.

Tjänst med ansvar underlättar

De kommuner som arbetar mest strukturerat med frågan har också avsatt minst en del av en tjänst med specifikt ansvar för fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning. Denna tjänst kan samordna både aktiviteter och information vilket underlättar samverkan mellan kommun och föreningsliv. I de kommuner där det inte finns någon som har det utpekade ansvaret är arbetet mindre samordnat och strukturerat. Framförallt innebär avsaknaden av samordning att ingen tar ansvar för infrastrukturen kring och

²⁴ Se Bilaga 1.4.

utbudet av fritidsaktiviteter. Det kan exempelvis gälla möjligheten att ta sig till och från en aktivitet.

I kartläggningen framkommer att en fungerande infrastruktur är ett av de viktigaste arbetsområdena för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning.

Samverkan för lokalt främjandearbete

Det finns ett stort behov av ett helhetsperspektiv för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning. Representanter från kommunerna lyfter i MFD:s kartläggning att samverkan behövs mellan olika aktörer för att kunna utveckla aktiviteter och etablera en infrastruktur kring aktiviteterna som gör dem tillgängliga. Det framkommer även att det behövs ett uttalat ansvar hos en eller flera aktörer för att kunna utveckla aktiviteter och genomföra samverkan.

Av de kommuner som besvarat MFD:s enkät är det ungefär 70 procent som anger att de har någon typ av samverkan mellan olika aktörer för att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning.²⁵

Det kan finnas behov av samverkan även inom olika förvaltningar i kommunen. De förvaltningar som är viktigast i arbetet med att möjliggöra en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning är socialförvaltningen och kultur- och fritidsförvaltningen. Överlag ansvarar socialförvaltningen för aktiviteter särskilt riktade till vissa personer med funktionsnedsättning. Kartläggningen visar dock att kommunens kultur- och fritidsförvaltning har bättre möjlighet att ta ett helhetsgrepp om frågan, trots att de inte har något direkt uppdrag att göra det.

²⁵ Se Bilaga 1.4.

Få kommuner ställer krav på tillgänglighet

Offentliga aktörer kan i ökad utsträckning främja civilsamhällets insatser för en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning. För att lyckas är det viktigt att utforma krav som är rimliga i relation till civilsamhällets förutsättningar.

MFD:s kartläggning visar att det tycks vara få kommuner som nyttjar möjligheten att främja civilsamhällets insatser för en ökad tillgänglighet till fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning. Det är exempelvis 60 procent av kommunerna som inte prioriterar verksamhet där personer med funktionsnedsättning kan delta vid fördelning av halltider. Men det finns skillnader mellan de olika kommuntyperna då fler storstäder och storstadsnära kommuner anger att de vid fördelning av halltider prioriterar verksamhet där personer med funktionsnedsättning kan delta. Vidare är det 80 procent av kommunerna som inte ställer krav på föreningslivet att personer med funktionsnedsättning ska kunna delta i aktiviteterna för att beviljas bidrag.²⁶

Det är mer vanligt att kommuner har särskilda bidrag för att tillgänglighetsanpassa aktiviteter. Cirka 70 procent av kommunerna uppger att föreningar kan söka bidrag för att tillgänglighetsanpassa lokaler. En lika stor andel anger också att föreningar kan söka andra bidrag för att öka möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att delta i fritidsaktiviteter.²⁷ Det förekommer till exempel särskilda utbildningsbidrag till föreningar och lokalbidrag för kostnader som uppkommer då föreningens verksamhet inte kan bedrivas i en av kommunens anvisade lokaler.

Ändå finns många goda exempel där civilsamhället främjar en aktiv fritid för alla. Den generella bilden utifrån MFD:s kartläggning är att det sker ett tillgänglighetsarbete på lokal nivå hos både civilsamhället och privata aktörer. Detta trots att organisationerna ofta saknar en övergripande tillgänglighetspolicy och samordnare för att aktivt arbeta för att lokalföreningarna ska erbjuda tillgängliga aktiviteter. Majoriteten av civilsamhället och de privata

²⁶ Se Bilaga 1.4.

²⁷ Ibid.

aktörer som har studerats saknar en handlingsplan för sitt tillgänglighetsarbete samt riktlinjer och/eller samordnare för tillgänglighetsarbete.²⁸

MFD:s bild är att civilsamhället överlag har en vilja att erbjuda aktiviteter som är tillgängliga för alla. Men många små och lokala föreningar saknar kunskap om hur aktiviteter kan göras tillgängliga och saknar resurser för att kunna erbjuda de hjälpmedel eller extra stöd som ibland behövs.

Handikappförbunden²⁹ lyfter i sitt remissvar till betänkandet Palett för ett stärkt civilsamhälle³⁰ att kommun och stat måste ta en mycket mer aktiv roll i att stötta föreningarna, inte minst vad gäller kunskap kring tillgänglighet.

Fler vill ha en aktiv fritid

Myndigheten för delaktighet har en undersökningspanel som har svarat på en enkät om fritidsaktiviteter.³¹ Panelen består av 3323 personer med funktionsnedsättning i åldern 17 - 96 år. Det var 2260 personer som svarade på enkäten om fritidsaktiviteter. Två tredjedelar, ungefär 66 procent, av de som har besvarat enkäten uppger att de utför en eller flera fritidsaktiviteter regelbundet. Detta kan jämföras med hela den vuxna befolkningen där 74 procent av kvinnorna och 70 procent av männen ägnar sig åt idrott eller motion, 64 procent av kvinnorna och 57 procent av männen går på teater, konsert eller dansföreställning³² och i stort sett alla i befolkningen ägnar sig åt friluftsliv i någon form.³³

Av de som har besvarat enkäten i undersökningspanelen Rivkraft anger en tredjedel att de inte har någon aktivitet som de utför på fritiden med jämna mellanrum. Av dessa uppger nio av tio att de skulle vilja, eller kanske skulle vilja göra något. Kvinnor uppger i högre grad, 61 procent, att de önskar en fritidsaktivitet jämfört med män, 47 procent.³⁴

²⁸ Se Bilaga 1.4.

²⁹ Från och med 2017 Funktionsrätt Sverige.

³⁰ SOU 2016:13.

³¹ Se Bilaga 1.1.

³² Statistiska centralbyrån (2017).

³³ Naturvårdsverket (2019).

³⁴ Se Bilaga 1.1.

En fungerande infrastruktur behövs

Kartläggningen visar att det finns flera olika typer av hinder som gör att personer med funktionsnedsättning inte deltar på aktiviteter trots att de vill. Ett av hindren är att själva fritidsaktiviteten är otillgänglig och att personen av den anledningen hindras från att vara aktiv på fritiden. Personer med funktionsnedsättning stöter också på hinder innan de ens har kommit till själva fritidsaktiviteten. De som har svarat på MFD:s enkät att de inte utför någon fritidsaktivitet även fast de vill, eller kanske vill, uppger särskilt tre anledningar till detta.³⁵ Dessa är att de:

- inte har råd,
- inte har någon vän eller bekant att genomföra aktiviteten med,
- eller så är det svårt att ta sig till själva platsen för aktiviteten.

Ytterligare hinder som framkommer från MFD:s panel är att man inte har tid eller ork. Detta är ett hinder som inte är unikt för personer med funktionsnedsättning. Drygt hälften av alla i befolkningen anger exempelvis att det är någon eller några friluftaktiviteter som inte kan utövas i önskad omfattning på grund av upplevd tidsbrist.³⁶ För personer med funktionsnedsättning kan dock tidsbristen upplevas ännu större, då funktionsnedsättningen i sig kan ta mycket tid i form av exempelvis vårdbesök, administration och egenvård. Detta avspeglas också hos föräldrar till barn med funktionsnedsättning som ansvarar för administrationen kring barnets funktionsnedsättning och anger att de har mindre möjlighet att göra saker på fritiden.³⁷ För barn och unga som inte själva behöver ta lika stort ansvar för det administrativa kring funktionsnedsättningen framkommer i stället det omvända. Barn med funktionsnedsättning upplever att de har mer fritid än barn utan

³⁵ Se Bilaga 1.1.

³⁶ Naturvårdsverket (2019).

³⁷ Myndigheten för delaktighet om föräldrar till barn med funktionsnedsättning: <https://www.mfd.se/resultat-och-uppfoljning/kunskapsunderlag/funktionshinderspolitikens-utveckling/foraldrar-till-barn-med-funktionsnedsattning/> [2020-03-03].

funktionsnedsättning.³⁸ Att uppleva sig ha för mycket fritid är en riskfaktor för psykisk ohälsa.³⁹

Individens ekonomi begränsar

Av de paneldeltagare som svarar att de inte utför men skulle vilja utföra en fritidsaktivitet uppger nästan hälften, 46 procent, ekonomin som skäl till varför de avstår. Kvinnor uppger i högre grad än män att de inte har råd att utföra fritidsaktiviteter, 48 procent av kvinnorna jämfört med 35 procent av männen. Närmare 60 procent av de yngre kvinnorna, 16–29 år, uppger ekonomin som begränsande. Bilden som paneldeltagarna ger bekräftas i den enkätstudie som kommuner har besvarat om fritidsaktiviteter. Där nämns att det är vanligt att personer inte har råd med aktiviteten eller med de hjälpmedel som krävs för att utföra den.⁴⁰

Det är flera delar av en fritidsaktivitet som kan kosta. Exempelvis kostar det att ta sig till aktiviteten, kostnaden för själva aktiviteten samt att ha tillgång till den utrustning och de eventuella hjälpmedel som behövs. Den enskildes privatekonomi är därför en viktig faktor för att kunna ha en aktiv och meningsfull fritid. Det är inget nytt fenomen utan det är väl känt att barn, ungdomar och vuxna med starkare ekonomi genomgående har varit överrepresenterade inom exempelvis föreningsidrotten de senaste 80 åren.⁴¹ Olika undersökningar visar att personer med funktionsnedsättning löper större risk än befolkningen i övrigt att hamna i ekonomisk utsatthet. Exempelvis är personer med funktionsnedsättning i lägre grad i arbetskraften än befolkningen i övrigt.⁴² Det är fler kvinnor med funktionsnedsättning än män som har låga inkomster⁴³, vilket också bekräftas i resultaten från MFD:s undersökningspanel.⁴⁴

³⁸ Ungdomsstyrelsen (2007).

³⁹ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020).

⁴⁰ Se Bilaga 1.4.

⁴¹ Blomdahl, Elofsson, Bergmark et al. (2019).

⁴² Statistiska centralbyrån (2019).

⁴³ Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten (2019).

⁴⁴ Se Bilaga 1.1.

Personer med intellektuell funktionsnedsättning har ofta mycket låga inkomster. Många etablerar sig aldrig på arbetsmarknaden utan går direkt från särskolan till daglig verksamhet. Det får stora konsekvenser för ekonomin då det innebär att de får lägsta nivån av aktivitetsersättning och sjukersättning.⁴⁵ När dessa personer går i pension är även den oftast på lägsta garantinivån.

Generellt sett har många äldre låg ekonomisk standard. Det skapar hinder för att kunna behålla eller återuppta en fritid och det kan också få konsekvenser för deras sociala nätverk.

Behov av socialt stöd och information inför aktiviteten

Av de paneldeltagare som svarar att de inte utför men skulle vilja utföra en fritidsaktivitet uppger fyra av tio att anledningen till att de inte utför en aktivitet är att de saknar en vän eller bekant att genomföra den med. Det är främst de yngsta, 16–29 år, som uppger det som skäl. Av de yngre kvinnorna och de yngre männen är det 57 procent respektive 59 procent som uppger det.⁴⁶

I den enkätstudie där kommuner har besvarat frågor om fritidsaktiviteter bekräftas bilden av problematiken kring socialt stöd.⁴⁷ I resultaten lyfts hinder som handlar om att flera grupper inom gruppen personer med funktionsnedsättning behöver motiveras för att ta sig till aktiviteten, antingen med hjälp av en kompis, personal, förälder eller annan anhörig. Ofta finns inte de resurserna på kommunen eller boendet vilket särskilt drabbar individer som saknar ett stöttande nätverk eller en familj.

Livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning skiljer sig från den övriga befolkningen när det gäller socialt nätverk. Ungdomar mellan 13 och 16 år med fysiska och psykiska funktionsnedsättningar träffar kompisar (utanför internet) mer sällan än genomsnittet. Det är också en större andel av

⁴⁵ Myndigheten för delaktighet (2020).

⁴⁶ Se Bilaga 1.1.

⁴⁷ Se Bilaga 1.4.

dessa tonåringar som inte alls träffar kompisar hemma, ute eller på nätet jämfört med tonåringar utan funktionsnedsättningar.⁴⁸

Vuxna med intellektuell funktionsnedsättning är många gånger beroende av sina föräldrar för att kunna ha en aktiv fritid. I de intervjuer som MFD har genomfört med personer med intellektuell funktionsnedsättning framkommer tydligt att personerna många gånger är hänvisade till sina föräldrars förmåga att hitta, följa med till och delta i fritidsaktiviteter. Om man är vuxen med intellektuell funktionsnedsättning innebär det att man även har äldre föräldrar. Då föräldrarna ibland kan vara 70 år eller äldre kan det ur det vuxna barnets perspektiv negativt inverka på möjligheterna att hitta meningsfulla och åldersadekvata aktiviteter.

Även med ett socialt nätverk är det inte säkert att personen känner någon som delar samma intressen. Personer utan funktionsnedsättning går då kanske själva på fritidsaktiviteten. Samma situation kan för en person med funktionsnedsättning bli ett hinder då hen kan behöva stöd både att ta sig till aktiviteten och i själva aktiviteten.

På några ställen i Sverige finns ett initiativ som kallas kompiskortet. Det kan göra det lättare för personer med funktionsnedsättning att få sällskap till fritidsaktiviteter. Kompiskortet innebär att personer som har en funktionsnedsättning kan ta med ett sällskap på aktiviteter utan att den personen behöver betala. Det är ofta ett initiativ från kommunen som föreningar och andra arrangörer ansluter sig till.

Behov av stöd från tolk, ledsagare eller personal

I intervjuer med kommunrepresentanter framkommer att många personer behöver hjälp av någon som aktivt tar dem till aktiviteten. I intervjuer och dialoger med personer med funktionsnedsättning framkommer också tydligt att tillgång till ledsagning enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och socialtjänstlagen (2001:453) många gånger är en förutsättning för att kunna ha en aktiv fritid. Att få tolk till sina fritidsaktiviteter är många gånger också en förutsättning för aktivitetens genomförande. Detta är dock inte alltid en självklarhet då de beviljade

⁴⁸ Statens medieråd (2019).

tolktimmarna ofta behöver användas till andra tillfällen. Former, omfattning och villkor för ledsagning, tolk och kontaktperson varierar också stort mellan kommuner. Det innebär att möjligheterna att ha en aktiv fritid skiljer sig åt beroende på bostadsort. I en intervju framkommer det exempelvis att en person helt slutat med sina fritidsaktiviteter efter att ha flyttat till en annan kommun och då blivit av med sin kontaktperson.

Även intervjuerna med personer med intellektuell funktionsnedsättning visar att kontaktperson och ledsagare behövs för att ge en ”knuff” att komma iväg och faktiskt prova och delta i olika aktiviteter. För personer som bor på särskilt boende är det ovanligt att beviljas en kontaktperson. Då är man istället hänvisad till att personalen på boendet ger stöd i de fritidsaktiviteter som man vill göra. Det finns även exempel där särskilda boenden samverkar inom och mellan olika kommuner för att personer ska kunna ta del av fritidsutbud på fler boenden och inte enbart där man bor. Det leder till att personer i större utsträckning har möjlighet att delta i aktiviteter som intresserar dem.

Behov av information om utbud och tillgänglighet

Många personer med funktionsnedsättning behöver i förväg ha information om hur tillgänglig en lokal eller aktivitet är för att veta om det är möjligt att delta i fritidsaktiviteten. Av de kommuner som har besvarat MFD:s enkät är det 28 procent som uppger att de har information på sin hemsida om hur tillgängliga lokaler för fritidsaktiviteter är. Enkätsvaren visar att det är stora skillnader mellan kommungrupperna. Storstäder och storstadsnära kommuner har i högre grad angett att de har information på sina hemsidor än de övriga kommungrupperna.⁴⁹ Se mer om tillgängliga lokaler under rubriken Saknas tillgängliga lokaler.

När det gäller information om vilka tillgängliga aktiviteter som finns är det flera kommuner som uppger att de samverkar regionalt och samlar information om fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning i en applikation eller på en hemsida.⁵⁰ Det finns goda exempel på hur man kan

⁴⁹ Se Bilaga 1.4.

⁵⁰ Ibid.

sprida information om vilka aktiviteter som finns. Ett sådant är projektet ParaMe som tar fram en tillgänglig webbplats i syfte att informera personer med funktionsnedsättning om möjligheterna till parasport i lokalområdet. Webbplatsen kommer att lanseras under våren 2020.⁵¹ Kommuner kan ansluta sig till webbplatsen gratis och samla sitt utbud där. Andra regionala och lokala exempel är fritidforalla.se och fritidsnatet.se.

Det tycks finnas stora variationer över landet om hur tillgänglig informationen är om vilka aktiviteter som finns samt om tillgängligheten i lokalerna. För att alla ska kunna ta del av information behöver den finnas i ett sammanhang som gör att det går att hitta den, samt vara i ett format som alla kan ta del av. Bristfällig information om hur man får tillgång till en aktiv fritid får troligtvis större konsekvenser för vissa personer än för andra. Det kan till exempel gälla för personer med en funktionsnedsättning och innebär att de behöver mer stöd i att söka upp information. I kommuner och verksamheter som har en operativt uppsökande tjänst kan denna funktion bli en kanal till personer som inte kan söka reda på informationen själva. I många kommuner och verksamheter finns dock inte en sådan tjänst.

Gruppintervjuerna med personer med intellektuell funktionsnedsättning påvisar bristen på information angående fritidsaktiviteter. Bristerna beskrivs omfatta både tillgången till information och tillgängligheten i själva informationen. Information saknas eller är otillräcklig eller presenteras för kort tid innan aktiviteterna ska ske vilket gör att man inte ges en faktisk möjlighet till att delta.

Det är viktigt att utifrån den enskildes perspektiv tänka på att allt arbete som behöver utföras av personen eller dennes familj och anhöriga innebär en extra påfrestning. Att ständigt behöva söka information och uppmärksamma arrangörer på sina behov är en påfrestning för många och leder troligtvis till att personer inte är så aktiva som de önskar vara.

⁵¹ Mer om ParaMe på <https://www.parasport.nu/forbundsinfo/Projekt/ParaMe/> [2020-03-31].

Svårt att ta sig till aktiviteten

Utbudet av aktiviteter där personer med funktionsnedsättning kan delta är mindre än aktivitetsutbudet för befolkningen i övrigt. Det innebär att många har längre avstånd till sina aktiviteter än personer som inte möter hinder i generella aktiviteter. Att det är längre avstånd till aktiviteterna utgör i sig ännu ett hinder för delaktighet. Att resa kollektivt eller med färdtjänst kan även i sig medföra svårigheter. Möjligheten att gå, cykla och orientera sig i sin närmiljö är också begränsad för vissa grupper. Personer med synnedsättning i MFD:s undersökningspanel lyfter resorna som den främsta anledningen till att de inte är aktiva.⁵²

I den enkätstudie där kommuner besvarat frågor om fritidsaktiviteter bekräftas problematiken om att ta sig till en fritidsaktivitet. De hinder som nämns handlar om infrastrukturen runt anläggningarna eller verksamheten. Om det saknas tillgänglig transport till lokalen, parkeringsmöjligheter eller färdtjänst för att ta sig till aktiviteten spelar det ingen roll hur tillgänglig aktiviteten är.⁵³

I intervjuerna framkommer det att möjligheten att ta sig till olika platser skiljer sig åt för olika åldersgrupper. Barn får oftast skjuts av sina föräldrar vilket medför att hindret att ta sig till aktiviteten inte är lika stort som för vuxna som i större omfattning reser själva till och från aktiviteter. Ett exempel som framkommer i intervjuerna är att permobiler inte får plats på de regionala tågen.

Regler för färdtjänst begränsar

Ibland kan den allmänna kollektivtrafiken utgöra ett sådant hinder att det blir omöjligt för personen att använda den under kortare eller längre perioder. Då kan färdtjänst vara ett alternativ för resandet.

När det gäller möjligheten att få nyttja färdtjänst finns det regionala och kommunala skillnader som på ett påtagligt sätt påverkar individens

⁵² Se Bilaga 1.1.

⁵³ Se Bilaga 1.4.

möjligheter att ha en aktiv fritid.⁵⁴ Det kan vara olikheter vad gäller flexibiliteten i beställningen, antalet beviljade resor, hur lång resan får vara, om resan får ske över en kommungräns, kostnaden och möjligheten att ta med barn, djur, fritidshjälpmiddel och ledsagare.

Möjligheten att ta med hjälpmedel på färdtjänstresan varierar i landet. På många orter medför tillämpningen av lokala villkor att enbart de hjälpmedel som behövs för själva resan får tas med. Detta kan till exempel innebära att den enskilde inte kan ta med en aktiv stol för rullstolsrugby eller en sitski, eftersom den inte behövs för själva resan till en viss plats, trots att den enskilde kommer att behöva hjälpmedlet vid resmålet. De olika lokala villkoren får konsekvenser för den enskilde när denne ska resa i en annan kommun som hanterar hjälpmedel på annat sätt än hemkommunen. Att ha möjlighet att resa över kommungränser är särskilt viktigt för målgruppen då utbudet av anpassade och tillgängliga fritidsaktiviteter inte finns i alla kommuner.

Mångfald av aktiviteter behövs

Som framkommit tidigare i rapporten vill många personer med funktionsnedsättning som idag inte gör något på sin fritid bli aktiva.⁵⁵ Människor är olika och har därmed olika intressen, behov, mål och förutsättningar. Det gör att det finns behov av en mångfald av aktiviteter för att alla ska kunna välja aktiviteter utifrån sina intressen och få en meningsfull fritid oavsett ålder och kön. Den digitala tekniken kan med fördel utnyttjas för att tillgodose intressen på ett nyskapande sätt.⁵⁶

Aktiviteter som möjliggör att många kan vara med främjar att alla ska kunna göra något meningsfullt på fritiden tillsammans med andra. Vuxna med funktionsnedsättning lyfter att en framgångsfaktor i de aktiviteter som de gör idag är att de har någon att göra aktiviteten med som är i samma situation. Samtidigt lyfter de att aktiviteten gärna får vara öppen för alla. Ett utbud av

⁵⁴ Myndigheten för delaktighet (2018).

⁵⁵ Se Bilaga 1.1.

⁵⁶ Se exempel i filmen om aktiv fritid på <https://www.mfd.se/inspiration/larande-exempel/inspirerande-filmer/alla-har-ratt-till-en-aktiv-fritid/> [2020-03-31].

aktiviteter som riktar sig till olika grupper behövs för att möjliggöra en meningsfull och aktiv fritid för alla.

Många är nöjda med riktade aktiviteter

Riktade aktiviteter är separata eller alternativa aktiviteter som utförs i grupper bestående av personer med funktionsnedsättning. En annan typ av aktiviteter är generella aktiviteter där alla deltar. Av de i MFD:s undersökningspanel som gör riktade aktiviteter är det fler som anger att de är nöjda med sin fritid jämfört med de som gör generella aktiviteter.⁵⁷ Resultat från kommunenkäterna visar att 80 procent av de kommuner som har svarat erbjuder riktade aktiviteter för unga (13–25 år) och vuxna (26–64 år) med funktionsnedsättning. Utöver detta kan det finnas riktade aktiviteter som anordnas av privata aktörer eller föreningsliv. De representanter från kommuner som har intervjuats inom ramen för MFD:s uppdrag anser överlag att utbudet av fritidsaktiviteter riktade till personer med funktionsnedsättning i kommunen är bra. I sammanhanget är det ändå viktigt att belysa att det är få som systematiskt utvärderar om utbudet motsvarar vad målgruppen vill göra, vilket analyseras närmare nedan.

Kartläggningen visar även att många upplever en trygghet i att göra fritidsaktiviteter enbart tillsammans med andra som har liknande förutsättningar och behov. De riktade aktiviteterna kan också fungera som en ingång till generella aktiviteter. Exempelvis kan en individ behöva prova på Zumba som är riktad till personer med synnedsättning för att känna sig rustad och trygg i att besöka en zumbaklass som är öppen för alla. Det finns också exempel på fritidsgårdar som har avsatt en kväll per vecka enbart för ungdomar med funktionsnedsättning och ser att dessa ungdomar i större utsträckning än tidigare besöker fritidsgården även andra kvällar.

Färre riktade aktiviteter till de yngsta och äldsta

Endast 39 procent av större städer och kommuner nära större stad erbjuder riktade aktiviteter för barn med funktionsnedsättning (0–12 år), för mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner är det 47 procent⁵⁸. I de uppföljande

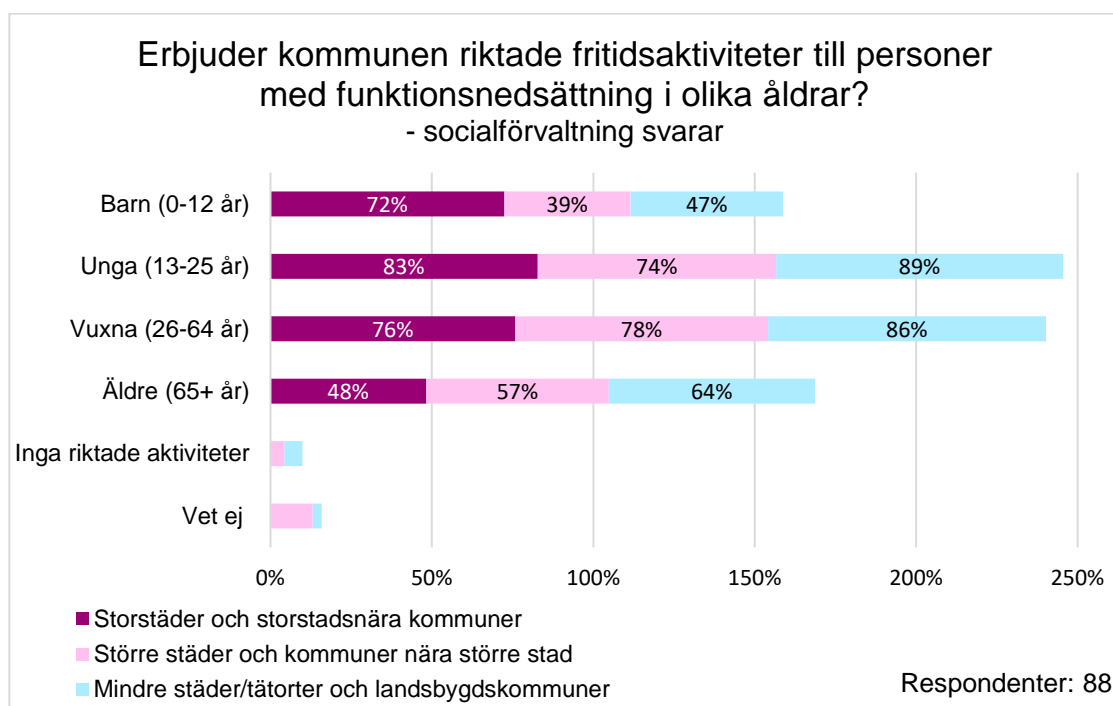
⁵⁷ Se Bilaga 1.1.

⁵⁸ Se Bilaga 1.4.

intervjuer som har genomförts med representanter från kommuner framkommer det att det anordnas få riktade aktiviteter till barn eftersom man anser att de kan delta i generella aktiviteter där föräldrar är med och ger stöd.

Det är även färre kommuner som erbjuder riktade aktiviteter till personer över 65 år (se Diagram 1). En trolig förklaring till detta är att åldrande många gånger förknippas med vård- och omsorgsbehov snarare än behov av meningsfullhet och delaktighet. Det finns också en bild av att de äldre som inte har ett stort vård- och omsorgsbehov redan är så aktiva och pigga att de inte har behov av riktade aktiviteter.

Diagram 1. Riktade aktiviteter till personer med funktionsnedsättning i olika åldrar.

Känner ingen grupptillhörighet i riktade aktiviteter

De intervjuer som MFD har genomfört med personer med funktionsnedsättning visar att en vanlig orsak till att många slutar med riktade aktiviteter är att grupperna upplevs för breda åldersmässigt. För stor åldersskillnad mellan individerna gör det svårt att knyta nya kontakter och band med jämnåriga. Detta är särskilt tydligt bland ungdomar som inte motiveras av att göra fritidsaktiviteter tillsammans med yngre barn och äldre människor bara för att de har samma funktionsnedsättning.

Det har också framkommit att personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning många gånger upplever att de inte känner någon grupptillhörighet i riktade aktiviteter till personer med funktionsnedsättning. Samtidigt är det många som anger att de generella aktiviteterna inte är tillräckligt anpassade för att fungera och att de inte heller känner någon grupptillhörighet i dessa aktiviteter.

Särskilt boende styr aktivitetsutbudet

De riktade aktiviteterna som erbjuds motsvarar inte alltid vad personerna vill göra på sin fritid. På boenden tycks det vara vanligt att aktivitetsutbudet utformas i dialog mellan boende och personal. Detta kan innebära att det finns stora skillnader i utbud mellan boenden. I de intervjuer som har genomförts med personer med intellektuell funktionsnedsättning framkommer att de fritidsaktiviteter som arrangerats på boenden bestäms utifrån demokratiska principer, det vill säga majoritetsbeslut. Detta kan få konsekvenser för individens egna önskemål om aktiviteter och möjlighet till självbestämmande.

Även intervjuade äldre personer som bor på boenden har beskrivit liknande processer. De äldre får mycket av sitt utbud via boendet. Men det finns en önskan om att också få information om externa aktiviteter. Många uppger att de saknar intressen som de har haft tidigare i livet och att dessa inte anordnas av boendet.

Få kommuner frågar och följer upp

Brist på uppföljning och dialog med målgruppen gör det svårt att få en översikt av vilka aktiviteter som kommer målgruppen till del. MFD:s kartläggning visar att det överlag finns stora brister i hur utbudet och efterfrågan av riktade fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning följs upp. I majoriteten av kommunerna som har svarat görs inga systematiska uppföljningar. Det är endast 36 procent som anger att personer med funktionsnedsättning regelbundet deltar vid planering och/eller beslut om vilka riktade aktiviteter som kommunen ska erbjuda. Det är många kommuner som inte heller systematiskt följer upp om det aktivitetsutbud som erbjuds efterfrågas. Av de socialförvaltningar som har besvarat enkäten anger 49 procent att de

inte har följt upp vad personer med funktionsnedsättning anser om utbudet av fritidsaktiviteter.

Den systematiska uppföljningen och dialogen med personer med funktionsnedsättning om utbudet av fritidsaktiviteter kan förbättras avsevärt. I intervjuerna med personer med intellektuell funktionsnedsättning var det flera som beskrev att de upplever att aktiviteterna i kommunen sker av en slump utan planering eller uppföljning. I ett antal intervjuer med kommunrepresentanter framkommer det även att kommunen inte systematiskt samlar in synpunkter och önskemål från målgruppen. Istället agerar kommunen på förfrågningar från enskilda individer och försöker lösa enskilda önskemål om fritidsaktiviteter när de efterfrågas. Det kan antas ge konsekvenser då inte alla har förmåga att efterfråga aktiviteter och därmed få önskemålen tillgodosedda.

En risk när aktörer agerar enbart utifrån efterfrågan är att behov hos de grupper som är mest utsatta eller minst synliga i samhället eftersätts.⁵⁹ Om en kommun exempelvis inte följer upp utbudet av fritidsaktiviteter, men agerar när en individ eller förening efterfrågar stöd, riskerar man att missa behoven hos de grupper av individer som inte aktivt gör sin röst hörd. Bristen på proaktivt arbete och uppföljning kan tänkas ha konsekvenser för personer med funktionsnedsättning som är kvinnor, hbtq-personer, personer av annan etnicitet än svensk, bor på landsbygden och/eller har en låg ekonomisk standard. Forskningen visar att detta är grupper som behöver mer stöd inom till exempel idrotten för att kunna delta med samma förutsättningar som andra.⁶⁰

Färre nöjda med generella aktiviteter

Generella aktiviteter är aktiviteter med få anpassningar och aktiviteterna är öppna för alla oavsett funktionsnedsättning. Resultaten från MFD:s undersökningspanel visar att de som deltar i generella aktiviteter är mindre

⁵⁹ Geidne & Jerlinder (2019).

⁶⁰ Ibid.

nöjda med sin fritid än de som gör aktiviteter riktade till personer med funktionsnedsättning.⁶¹

De intervjuer som MFD har genomfört med unga med funktionsnedsättning visar tydligt att de på sin fritid vill göra det de flesta unga gör och gärna tillsammans med kompisar utan funktionsnedsättning. För vuxna med funktionsnedsättning tycks det inte vara lika viktigt med vem man gör aktiviteter, bara man har möjlighet att göra det man vill.

Generella aktiviteter är inte tillgängliga

En orsak till att många av de som gör generella aktiviteter är missnöjda är att aktiviteterna inte är tillräckligt tillgängliga för dem. Den bristande tillgängligheten består bland annat i att lokalen där aktiviteter genomförs inte är tillgänglig. Den bristande tillgängligheten kan också bestå i att man är rädd för att inte känna sig välkommen i aktiviteten. Av de som har svarat på MFD:s enkät och är mellan 16 till 25 år eller de med kognitiv/psykisk funktionsnedsättning är detta ett vanligt svar till varför man inte är aktiv på fritiden även fast man vill.⁶² Detta bekräftas också i gruppintervjuerna som har genomförts med unga, vuxna och äldre med funktionsnedsättning. Resultaten från intervjuerna visar att många till och med har slutat med sina aktiviteter eftersom de inte varit tillräckligt anpassade och tillgängliga.

Saknas tillgängliga lokaler

I Parasportförbundets undersökning av tillgängligheten i idrottshallar framkommer att 63 procent av de idrottsföreningar som har besvarat enkäten tycker att tillgängligheten på anläggningen är medel eller sämre. Vidare är det 60 procent som anger att det saknas en plan för tillgänglighet i idrottsanläggningarna.⁶³ Att det finns så många lokaler som inte är tillgängliga där fritidsaktiviteter utförs påverkar såklart möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att ha en aktiv fritid. I MFD:s undersökningspanel är det

⁶¹ Se Bilaga 1.1.

⁶² Ibid.

⁶³ KONE & Parasport Sverige (2018).

främst personer med rörelsenedsättning som anger tillgänglighet i aktiviteter som ett hinder för att inte kunna ha en aktiv fritid.⁶⁴

Den lokalbrist som finns i framförallt större städer⁶⁵ innebär att föreningar och privatpersoner som vill ordna aktiviteter har svårare att få tider i lokaler och kan behöva kompromissa med faktorer som var lokalen ligger och tillgängligheten. Det drabbar framförallt idrotter och fritidsaktiviteter som inte genomförs i lokaler som är byggda för idrott och lokaler som inte ägs av kommunen. Liknande problem kan uppkomma på mindre orter om de få lokaler som finns att tillgå inte är tillgängliga. MFD:s kartläggning visar att 37 procent av de kommuner som har svarat anger att de prioriterar föreningar med verksamhet där personer med funktionsnedsättning kan delta när de fördelar träningstider i idrottsanläggningar.⁶⁶

En annan studie visar att kampsportsföreningar ofta hyr av privata hyresvärdar i lokaler som inte är byggda för idrott. Det innebär för många föreningar att trösklar, trappor, avsaknad av tillgängliga toaletter och hissar gör att verksamheten inte kan inkludera personer med vissa typer av funktionsnedsättning, även om många föreningar vill bedriva den typen av verksamhet. Föreningar som hyr av andra hyresvärdar än kommunen är många gånger beroende av att fastighetsägaren genomför tillgänglighetsanpassningar i lokalen.⁶⁷ Resultat från MFD:s enkät till kommunerna visar att riktade bidrag för tillgänglighetsanpassningar är minst vanligt i storstäder. Endast 45 procent av storstäderna och storstadsnära kommuner svarade att de har den typen av bidrag.⁶⁸

I kartläggningen av insatser i kommunerna har MFD även sett att de tillgänglighetsanpassningar som görs inte alltid gör fritidsaktiviteten helt tillgänglig. Det finns exempel då det har installerats sele för att kunna åka skridskor men det går inte att med rullstol ta sig fram till selen och ut på isen. Andra exempel är när man har installerat utrustning för att någon ska kunna

⁶⁴ Se Bilaga 1.1.

⁶⁵ Sjöblom (2015).

⁶⁶ Se Bilaga 1.4.

⁶⁷ RF-SISU Stockholm & Sweco (2020).

⁶⁸ Se Bilaga 1.4.

ta sig upp på en häst och rida, men det är inte möjligt att delta i stallet och förbereda hästen på det sätt som andra kan. Även Parasportförbundet har lyft att det saknas helhetsperspektiv kring tillgängligheten till idrottsanläggningar och lokaler. Förbundet lyfter att tillgänglighetsanpassningen till exempel sällan utgår från att alla människor ska kunna röra sig i alla delar av lokalen. I vissa lokaler finns exempelvis tillgängliga läktare men inte tillgängliga omklädningsrum.⁶⁹

En ökad involvering från personer med funktionsnedsättning då tillgänglighetsanpassningar ska göras skulle troligtvis öka nyttan av de anpassningar som görs. Genom att involvera de personer som berörs av anpassningen framkommer behov som annars är lätt att missa, exempelvis behovet av att inte bara rida utan även delta i stallet före och efter ridlektionen.

Bristande stöd i aktiviteten

Resultat från en enkät från 2017 riktad till föräldrar till barn mellan 10 och 16 år med neuropsykiatriska diagnoser visar att endast hälften av barnen är aktiva inom en idrott.⁷⁰ Detta kan jämföras med barn utan funktionsnedsättning där drygt 70 procent av barn mellan 12 och 16 år idrottar i förening/klubb minst en dag i veckan.⁷¹ Barn med neuropsykiatriska diagnoser slutar också att idrotta i yngre åldrar än genomsnittet⁷². Detta är i linje med studier som visar att det är svårt att hitta aktiviteter för personer med ADHD, autismspektrumtillstånd och Tourettes syndrom och att barnens fritid ofta präglas av ensamhet.⁷³ I dialog med företrädare från intresseorganisationer har MFD identifierat att många efterfrågar riktade aktiviteter till personer med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (NPF). Resultaten från de kommuner som har svarat på MFD:s enkät visar att riktade aktiviteter

⁶⁹ Llinares Norlin & Wilhelm (2018).

⁷⁰ Riksförbundet Attention (2017).

⁷¹ Riksidrottsförbundet (2018).

⁷² Riksförbundet Attention's projekt Idrott för alla.

⁷³ Pågående forskningsprojekt FUNKIS, Linköpings universitet.

till personer med NPF är betydligt vanligare i storstäder och storstadsnära kommuner än i övriga landet.⁷⁴

Många av barn med NPF slutar på grund av de upplever miljön i de aktiviteter de gör som orolig samt att de upplever att det finns förväntningar på att alla ska förstå långa genomgångar och komplicerade regler.⁷⁵ Det finns också andra indikationer på att de tidiga elitsatsningar som sker i många föreningar gör att barn med funktionsnedsättning slutar idrotta.

I de intervjuer som MFD har genomfört med unga, vuxna och äldre med funktionsnedsättning framkommer också tydligt att många har slutat med sina fritidsaktiviteter på grund av att de inte har fått tillräckligt stöd av ledare på fritidsaktiviteter. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor rapporterar också i en ny rapport att en större andel unga med funktionsnedsättning anger att de någon gång har avstått från fritidsaktiviteter av rädsla för att bli dåligt behandlad jämfört med unga utan funktionsnedsättning.⁷⁶

Närstående bidrar till ökad delaktighet

Som tidigare har konstaterats erbjuder få kommuner riktade aktiviteter till barn med funktionsnedsättning mellan 0 och 12 år. I de uppföljande intervjuerna med representanter från kommuner framkommer det att anledningen till att det anordnas få riktade aktiviteter till barn är att man anser att de kan delta i generella aktiviteter som riktar sig till alla barn då närstående kan vara med och ge stöd.⁷⁷ Undersökningen av hur civilsamhället och privata aktörer bidrar till att främja en aktiv fritid för personer med funktionsnedsättning visar också på exempel där den aktör som anordnar aktiviteten välkomnar barn med behov av särskilt stöd enbart om närstående också närvarar.⁷⁸

⁷⁴ Se Bilaga 1.4.

⁷⁵ Riksförbundets Attentions projekt Idrott för alla.

⁷⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020).

⁷⁷ Se Bilaga 1.4.

⁷⁸ Ibid.

De intervjuer och dialoger som MFD har haft visar att många föräldrar är rädda för att släppa iväg sina barn eftersom barnet tidigare i livet stött på motgångar och att föräldrarna inte fullt ut litar på samhället och dess stödsystem. Flera studier av MFD bekräftar också bilden av att föräldrar går in för att stötta sina barn när andra aktörers stöd till barnen sviktar.⁷⁹ För att barn med funktionsnedsättning ska ges möjlighet att frigöra sig och bli egna individer behövs verksamheter med kompetens och resurser att välkomna och stötta barn och unga i aktiviteter på fritiden.

Stöd till ledare finns men behöver spridas till fler

Det är betydelsefullt att ha tränare som är utbildade och motiverade till att arbeta inkluderande samt att det finns stöd i form av personella resurser, exempelvis föräldrar eller hjälpledare i idrottsföreningar.⁸⁰

Flera av de personer som MFD har intervjuat berättar att det finns en osäkerhet hos till exempel civilsamhället i hur man ska möta målgruppen. Osäkerheten beror troligen på okunskap och ovana och skulle kunna avhjälpas med stöd och kunskap. En ökad kunskap hos ledare om hur de kan inkludera, vara flexibla och anpassa ledarskapet till olika situationer och individuella behov skulle troligtvis öka möjligheterna för fler att vara aktiva på fritiden.

Folkhälsomyndigheten har tagit fram en utbildning om psykisk hälsa för ledare som möter barn och unga på fritiden.⁸¹ Det finns även goda exempel på när civilsamhällesaktörer själva har tagit fram utbildningar till ledare i syfte att öka tillgängligheten för alla. Bland annat finns en utbildning om anpassat ledarskap som är framtagen av Friluftsförbundet och Scouterna.⁸² Det finns också ledarskapsutbildningar om funktionsnedsättning och delaktighet hos bland annat Svenska ridsportförbundet. SISU

⁷⁹ Myndigheten för delaktighet (2020).

⁸⁰ Geidne & Jerlinder (2019).

⁸¹ Folkhälsomyndigheten om ledare som lyssnar:
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/ledaresomlyssnar/> [2020-03-31].

⁸² Friluftsförbundet om anpassat ledarskap:
<https://www.friluftsförbundet.se/regioner/malardalen/ledarutbildning1/anpassat-ledarskap/> [2020-02-13].

Idrottsutbildarna har också tagit fram ett utbildningsmaterial om inkluderande ledarskap för att möta idrottare med NPF.⁸³

Särskilda utmaningar på landsbygden

På mindre orter där det bor färre personer med funktionsnedsättning finns det några särskilda utmaningar att ta hänsyn till. Med ett litet befolkningsunderlag kan antalet möjliga aktivitetsutövare vara för lågt för riktade aktiviteter. Det finns en överhängande risk att grupperna blir så varierade åldersmässigt att deltagarna inte känner någon grupptillhörighet. Resultaten från MFD:s undersökningspanel visar också att fler som bor på landsbygden i högre grad än andra inte har någon fritidsaktivitet som de genomför regelbundet. Samtidigt önskar personerna i panelen att de hade någon aktivitet att göra. De är ganska eller mycket missnöjda med sin fritid.⁸⁴ För befolkningen i övrigt gäller det omvända. Bosatta på landsbygden uppger i högre grad att de är nöjda med fritiden än de som bor i större städer.⁸⁵

Forskning på idrottsområdet visar att personer i allmänhet, och barn och unga i synnerhet, tenderar att idrotta mer när aktiviteterna erbjuds nära hemmet.⁸⁶ Det gäller troligtvis också för personer med funktionsnedsättning. När antalet aktivitetsutövare blir för lågt kan en framkomlig väg vara att satsa på aktiviteter som är öppna och tillgängliga för alla. Det kan antingen vara aktiviteter med minimala eller inga anpassningar eller modifierade aktiviteter där alla gör samma aktivitet men med anpassade regler, utrustning eller spelplan för att främja allas deltagande. Det kan också vara aktiviteter som i grunden är till för personer med funktionsnedsättning men där även andra också kan vara delta.

MFD:s kartläggning av aktiviteter i kommunerna visar att storstäder och storstadsnära kommuner i högre grad än de andra kommuntyperna erbjuder

⁸³ Idrottsutbildarna om inkluderande ledarskap för att möta idrottare med NPF: <https://utbildning.sisuidrottsbocker.se/sisu/generell/ledarskap/att-skapa-ett-inkluderande-ledarskap-for-att-mota-idrottare-med-npf-diagnos/> [2020-03-31].

⁸⁴ Se Bilaga 1.1.

⁸⁵ Brulde & Nilsson (2010).

⁸⁶ Sternö & Nielsén (2015).

riktade aktiviteter inom kultur, idrott och friluftsliv för olika målgrupper utifrån ålder och typ av funktionsnedsättning.⁸⁷ Storstäder och storstadsnära kommuner har även i större utsträckning än andra kommuntyper ett värdegrundsdokument. De följer också i högre grad upp utbudet av aktiviteter och har information på sina hemsidor om tillgänglighet i lokaler. Troligtvis finns ett samband mellan dessa fyra aspekter av tillgänglighetsarbete. De kommuner som har ett uttalat uppdrag att genomföra riktade aktiviteter, följer även upp dem vilket innebär att fler på kommunen känner till att de finns och att informationen finns på hemsidan. Att justorstäder och storstadsnära kommuner har ett mer strukturerat arbete kan vara en resursfråga men även en konsekvens av att större kommuner har ett större behov av att etablera strukturer. Kartläggningen visar vidare att flera mindre kommuner arrangerar aktiviteter eller ger information när någon frågar om det. Det kan många gånger fungera bra, men ställer högre krav på målgruppen att vara uppsökande vilket kan innebära ett ojämnt utfall.

Jämställdhet påverkar delaktigheten på fritiden

Resultaten från MFD:s undersökningspanel visar att av de som inte är aktiva är det fler kvinnor än män som önskar att de vore aktiva på fritiden. Intervjustudien med kommunerna visar att de inte systematiskt följer upp tillgången till fritidsaktiviteter utifrån funktionsnedsättning och kön⁸⁸. Tidigare studier och forskning visar på att både idrott och kulturvärlden är ojämfälld och att kvinnor oftare utestängs från vissa idrotter eller kulturevent än män.⁸⁹ Forskningen visar även att kvinnor överlag tar större ansvar för omsorgsarbete än män vilket innebär att kvinnor har mindre tid för fritidsaktiviteter än män.⁹⁰ Kvinnor med funktionsnedsättning har sämre ekonomiska förutsättningar än befolkningen i övrigt.⁹¹ Dessa könsmonster påverkar troligtvis möjligheten till en aktiv fritid för kvinnor med funktionsnedsättning. Resultaten av kartläggningen av kommuners insatser visar på vikten att fler kommuner börjar följa upp utbud och efterfrågan av fritids-

⁸⁷ Se Bilaga 1.4.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Dartsch, Norberg, & Faskunger (2018).

⁹⁰ Se t.ex. Perrons (2000).

⁹¹ Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten (2019).

aktiviteter utifrån funktionsnedsättning i kombination med kön⁹². Utifrån statistik och analyser av könsmonster kan kommunen sedan se över hur utbudet av fritidsaktiviteter kan göras mer jämställt.

Idrott är även ett område där det finns höga trösklar för andra grupper i samhället att delta i aktiviteter. Tidigare studier visar att många idrotter är ojämlika och inte välkomnar hbtq-personer. Speciellt transpersoner är utsatta inom idrottsrörelsen som ofta förutsätter att man deltar i en aktivitet antingen som tjej eller kille.⁹³ För personer som tillhör någon av dessa grupper och har en funktionsnedsättning innebär det dubbla trösklar till att delta i en aktivitet. Vissa personer klarar av det, ofta med stöd av vänner och tränare, andra gör det inte eller saknar stöd. Ett intersektionellt perspektiv visar på vikten av att stötta föreningar och verksamheter i hur de kan skapa aktiviteter där alla kan delta och ingen riskerar att diskrimineras.

⁹² Se Bilaga 1.4.

⁹³ Darj, Peihl & Hjelte (2013).

Tillgång till hjälpmedel för fritidsaktiviteter

I detta avsnitt presenteras resultat och analys av MFD:s kartläggning av den enskildes tillgång till hjälpmedel för fritidsaktiviteter. Se bilagor för fullständig metod- och resultatbeskrivning för respektive undersökning.

Sammanfattning

Det finns personer som är beroende av att använda fritidshjälpmedel för att kunna ha en aktiv och meningsfull fritid. De som har de fritidshjälpmedel som de behöver är mer nöjda med sin fritid än de som inte har hjälpmedlen.

Eftersom hälso- och sjukvårdslagen saknar definition av hjälpmedel styr regionernas regelverk vilka produkter som förskrivs som hjälpmedel. Det är sällsynt att regelverken tillåter förskrivning av fritidshjälpmedel, även om möjligheterna för barn att få tillgång till fritidshjälpmedel är större än för vuxna och äldre personer. Många använder istället sina vanliga hjälpmedel även i fritidsaktiviteter. För många fungerar det bra, men det kan också innebära skaderisker och att utövandet inte blir lika lustfyllt. En del personer får avstå från aktiviteter på grund av att de inte har de hjälpmedel som krävs.

Många köper sina fritidshjälpmedel på egen hand. Det blir lätt kostsamt och en ojämlig tillgång till fritidshjälpmedel skapas mellan de som har råd och de som inte har råd. Merkostnadsersättning från Försäkringskassan kan till viss del täcka kostnader. Det är också möjligt att söka medel ur fonder och stiftelser för att finansiera inköp av fritidshjälpmedel. Men dessa möjligheter är inte en fullständig lösning för majoriteten av de som är i behov av fritidshjälpmedel.

Att köpa fritidshjälpmedel på egen hand ställer också krav på kunskap och engagemang. Personen själv och även anhöriga får många gånger ta ett stort ansvar för att hitta fritidshjälpmedel, lära sig att använda hjälpmedlet, sköta service och underhåll etcetera. Den enskildes och anhörigas förmågor att ta detta ansvar varierar och det finns en ojämlighet mellan personers möjligheter att ha kunskap och engagemang kring att skaffa fritidshjälpmedel på egen hand.

Kartläggningen visar att det finns få utlåningsverksamheter av fritidshjälpmiddel över landet. Det är mer vanligt att det finns utlåningsverksamhet för vanlig sportutrustning. Om fler utlåningsverksamheter av fritidshjälpmiddel skulle finnas i landet skulle tillgången till fritidshjälpmiddel öka och bli mer jämlik.

Vad är fritidshjälpmiddel?

Hjälpmiddel är enligt definitionen i Socialstyrelsens termbank en individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning.⁹⁴

Hjälpmiddel förskrivs och provas ut individuellt enligt hälso- och sjukvårdslagen eller som bistånd enligt socialtjänstlagen. Ett hjälpmedel kan även vara en produkt som köps eller hyrs av personen själv. Oavsett hur man får tillgång till hjälpmedlet handlar det om individstödande produkter som används för att öka aktivitet, delaktighet och självständighet. I denna rapport används begreppet fritidshjälpmiddel för hjälpmedel som specifikt används för att öka aktivitet, delaktighet och självständighet i aktiviteter som utförs utanför arbete, vardagssysslor eller skola.

Behov av fritidshjälpmiddel varierar mellan olika aktiviteter. Vissa fritidsaktiviteter går att utföra med vanliga hjälpmedel som är utformade för vardagen. Behovet av ett fritidshjälpmiddel handlar då om att optimera aktiviteten och upplevelsen. Tillgång till ett fritidshjälpmiddel kan vara det som gör att man tycker aktiviteten är så rolig att man fortsätter med den på längre sikt. I andra fall krävs fritidshjälpmiddel för att ens kunna utföra aktiviteten. Ett sådant exempel är racerunning där personer med omfattande rörelsehinder springer med en specialbyggd springcykel på tre hjul. Fritidshjälpmidlet är då det som är avgörande för att överhuvudtaget kunna delta i aktiviteten.

Andra exempel på fritidshjälpmiddel är sit-ski för att åka utförsåkning, kälke för att spela paraishockey eller specialutformade instrument för att kunna skapa och spela musik. Det kan även handla om en griphand för att barn med nedsatt greppförmåga ska kunna cykla eller hålla en innebandyklubba. För personer med synnedsättning kan det vara goalball med bjällra eller ledfyrrer

⁹⁴ Socialstyrelsens termbank: <https://termbank.socialstyrelsen.se/> [2020-01-03].

för att auditivt lokalisera sig vid exempelvis simning. Ljudutjämningsystem för att ryttare ska höra instruktioner från ridläraren är ett exempel för personer med hörselnedsättning. För personer med kognitiva funktionsnedsättningar kan det till aktiviteten behövas ett visuellt tidsstöd i fritidsaktiviteten, tydliga instruktioner med bilder eller en app som ger påminnelser om när fritidsaktiviteten startar.

Tillgång till fritidshjälpmedel en förutsättning för en aktiv fritid

Av de som har svarat i MFD:s undersökningspanel är det 32 procent som anger att de har behov av något eller några hjälpmedel för att delta i fritidsaktiviteter. De som har de hjälpmedel som de behöver för att kunna utöva sina fritidsaktiviteter har i större utsträckning, 68 procent, uppgett att de är mycket eller ganska nöjda med sin fritid, jämfört med de som inte har hjälpmedel trots behov, 27 procent. De som inte har tillgång till de hjälpmedel som de behöver för att delta i fritidsaktiviteter uppger i högre grad att de vill ha fler och andra aktiviteter på sin fritid än de som har de hjälpmedel som de behöver. Över hälften, 53 procent, av de som har behov men inte har några hjälpmedel uppger att de är ganska eller mycket missnöjda med sin fritid.⁹⁵

Regionernas regelverk styr förskrivning

Hjälpmedel för vård och behandling liksom hjälpmedel för den dagliga livsföringen förskrivs inom hälso- och sjukvården enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL. Det finns inte någon definition av begreppet hjälpmedel i lagen. Av förarbetena till 8 kap. 7 § HSL om landstingens skyldighet att erbjuda hjälpmedel framgår att med hjälpmedel avses bland annat hjälpmedel för den dagliga livsföringen som krävs för att den enskilde själv eller med hjälp av någon annan ska kunna tillgodose personliga behov som exempelvis normala fritids- och rekreationsaktiviteter.⁹⁶ Det är

⁹⁵ Se Bilaga 1.1.

⁹⁶ Prop. 1992/93:159.

regionernas regelverk som till stor del styr vilka produkter som förskrivs. Det medför att olika produkter förskrivs som hjälpmedel i olika delar av landet.

Hjälpmedel för fritiden förskrivs sällan

I MFD:s genomgång av regionernas regelverk för hjälpmedelsförskrivning framkommer att regioner överlag inte tillhandahåller fritidshjälpmedel. I genomgången av de 21 regionernas regelverk regleras detta uttryckligen i 20 regioner. Ett typexempel på skrivning kopplat till fritidshjälpmedel är att hjälpmedel som regionen inte tillhandahåller är hjälpmedel för hobby, sport och fritidsverksamhet.⁹⁷

Prioriteringsprinciperna påverkar hur fritidshjälpmedel prioriteras inom hälso- och sjukvården. Flera regioner har prioriteringsordningar för förskrivning av hjälpmedel. Prioriteringar inom hälso- och sjukvården ska utgå från de prioriteringsprinciper som riksdagen har fastställt för hälso- och sjukvården⁹⁸. Resonemanget som ofta sker kring hjälpmedel är att behoven att ha en fungerande fritid är mindre prioriterat än personnära behov som att kunna äta, kunna förflytta sig inomhus etcetera. Då fritidshjälpmedel ingår i regionernas prioriteringsordning återfinns de på den lägsta prioriteringsnivån vilket i praktiken innebär att de förskrivs mycket sällan eller aldrig. I en region har exempelvis användningen av regionens ekonomiska resurser för hjälpmedel prioriterats i fyra nivåer. Hjälpmedel som tillhör prioriteringsnivå 4 innefattar aktiviteter för fritid, hobby, sport och motion och kan inte förskrivas som personligt hjälpmedel. På prioriteringsnivå 1 återfinns exempelvis hjälpmedel för livsuppehållande insatser.

Resultatet av enkäten till förskrivare visar också att fritidshjälpmedel sällan förskrivs via hälso- och sjukvården.⁹⁹ Drygt 91 procent av de förskrivare som har svarat anger att de förskriver hjälpmedel minst någon gång per månad. För hjälpmedel som främst används i fritidsaktiviteter är det bara 18 procent som anger att de förskriver hjälpmedel minst någon gång per månad. Omvänt gäller att det är 8 procent som förskriver hjälpmedel så sällan som någon gång per år eller aldrig. För hjälpmedel som främst används i fritidsaktiviteter

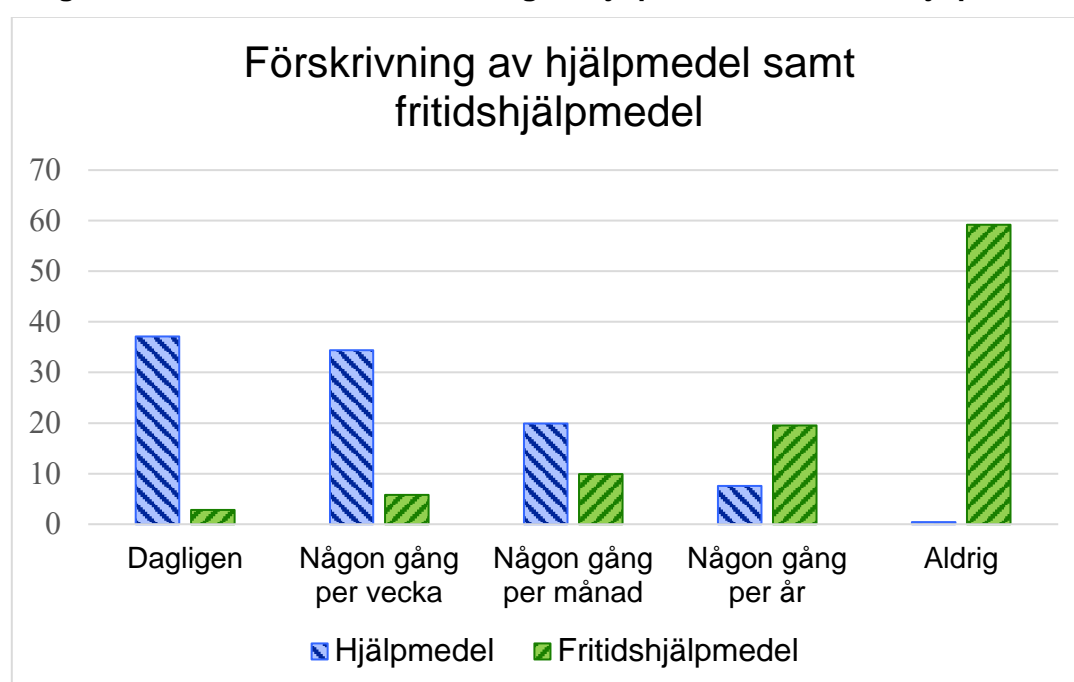
⁹⁷ Se Bilaga 1.4.

⁹⁸ Prop. 1996/97:60.

⁹⁹ Se Bilaga 1.2.

är det drygt 79 procent som förskriver hjälpmedel så sällan som någon gång per år eller aldrig (se Diagram 2). Att fritidshjälpmedel sällan förskrivs via hälso- och sjukvården gör att tillgången till dessa hjälpmedel blir sämre. Resultat från MFD:s undersökningspanel visar att hälften av de som har angett att de har behov av hjälpmedel för att kunna göra det de vill på sin fritid inte har tillgång till dessa eller har behov av andra hjälpmedel än de redan har.¹⁰⁰

Diagram 2. Förekomst av förskrivning av hjälpmedel samt fritidshjälpmedel

Mindre svårt för barn att beviljas fritidshjälpmedel

Ovan framkommer att flera regioner har prioriteringsordningar för förskrivning av hjälpmedel där fritidshjälpmedel återfinns på den lägsta prioriteringsnivån. Ett undantag är fritidshjälpmedel till barn där det utifrån prioriteringsordningen i fem regioner framkommer att barn med funktionsnedsättning bör ges samma förutsättningar till lek och utveckling som andra barn.¹⁰¹ I en region finns till exempel hjälpmedel för att barn ska kunna leka och utvecklas på prioriteringsnivå 2. För att nå upp till

¹⁰⁰ Se Bilaga 1.1.

¹⁰¹ Se Bilaga 1.4.

barnkonventionens mål om barnets tillgång till rekreation på ett sätt som bidrar till barnets individuella utveckling behöver tillgången till fritidshjälpmedel finnas i hela landet.

Att möjligheterna för barn att få tillgång till fritidshjälpmedel är större än för vuxna och äldre personer ger konsekvenser ur ett livsperspektiv. Förskrivare som MFD har fört dialog med beskriver att många unga vuxna måste lämna tillbaka hjälpmedel för fritiden som de har fått som barn. Det kan leda till att de som vuxna inte längre kan göra det som de tidigare har gjort på sin fritid.

Nästan ingen dubbelförskrivning

Att utöva fritidsaktiviteter kan i vissa fall underlättas av att få mer än ett hjälpmedel utskrivet för vad som bedöms vara samma behov. Man kan exempelvis behöva en rollator för inomhusbruk och en terrängrollator för att ströva i skog och mark. Vid granskningen av hur dubbelförskrivning regleras i de regionala regelverken framkommer att det är sällsynt med dubbelförskrivning. I fem regioner nämns dubbelförskrivning för barn och då möjliggörs dubbelförskrivning för barn i fler fall än för vuxna. Det framkommer att dubbelutrustning är tänkt för situationer då det är orealistiskt att regelbundet transportera skrymmande hjälpmedel till exempel mellan boende vid delad vårdnad, mellan hem och förskola, skola, stödfamilj eller korttidsboende snarare än mellan till exempel boende och aktiviteter man gör på fritiden. Kartläggningen visar därmed att möjligheten till dubbelförskrivning inte tillämpas för syftet att främja en aktiv fritid.¹⁰²

Förskrivare hinner inte ge tips och råd

Tillgången till fritidshjälpmedel kan också påverkas av huruvida det finns tillgänglig information om hjälpmedel för fritiden eller inte. Som framkommer ovan förskrivs fritidshjälpmedel överlag inte via hälso- och sjukvården. Men det finns inget som hindrar att hälso- och sjukvården ger tips och råd om fritidshjälpmedel. I MFD:s granskning av regionernas information till medborgare via 1177.se framkommer att regionerna informerar om att förskrivare kan informera om var det går att hyra, låna eller köpa fritidshjälpmedel samt om vilka bidrag som finns att söka för att köpa

¹⁰² Se Bilaga 1.4.

fritidshjälpmedel på egen hand. De regionala regelverken förhindrar inte heller förskrivare att ge råd och tips om olika hjälpmedel att använda på fritiden.^{103,104} Av de förskrivare som har besvarat MFD:s enkät har 60 procent angett att de i kontakt med personer i behov av hjälpmedel diskuterar behov av fritidshjälpmedel någon gång per månad eller oftare även om de inte förskriver ett sådant hjälpmedel.¹⁰⁵

MFD har haft uppföljande dialog med förskrivare och det framkom då att många önskar kunna fokusera mer på rådgivning och stöd kring fritiden än vad de gör idag. Korta vårdtider medför att samtal om personens hela livssituation uteblir och insatserna koncentreras ofta till det mest akuta, vilket sällan är fritiden. Förskrivare anger också att de begränsade möjligheterna att tillgodose behov av fritidshjälpmedel medför att de fokuserar mindre på fritiden än vad de skulle vilja göra.

Många använder vanliga hjälpmedel på fritiden

Resultat från MFD:s undersökningspanel visar att många använder sina vanliga hjälpmedel för att kunna göra det som de vill på fritiden.¹⁰⁶ De personer med funktionsnedsättning som MFD har intervjuat säger att de hjälpmedel som de har fungerar bra för fritidsaktiviteter även om de sällan är förskrivna för att användas på fritiden.

Nackdelar med att använda vanliga hjälpmedel

Det finns också situationer och aktiviteter då det är en nackdel att använda sina vanliga hjälpmedel. Att sakna bra fritidshjälpmedel kan leda till att upplevelsen av aktiviteten påverkas negativt och lusten att göra något man gillar och tycker är kul uteblir. Det kan göra att man slutar med aktiviteten i förtid. För att göra en liknelse – hur skulle upplevelsen bli för alla de som spelar fotboll om de skulle vara hänvisade till att spela med tunga vinter-

¹⁰³ Se Bilaga 1.4.

¹⁰⁴ Se Bilaga 1.3.

¹⁰⁵ Se Bilaga 1.2.

¹⁰⁶ Se Bilaga 1.1.

kängor på fötterna istället för bra fotbollsskor? Fritextsvaren i MFD:s undersökningspanel visar att drivkraften att hitta bra hjälpmedel som fungerar i den fritidsaktivitet man vill göra är stark.

Att använda sina vanliga hjälpmedel för aktiviteter på fritiden kan också medföra säkerhetsrisker eftersom de inte är utformade för att användas på det sättet. Att spela basket med en vanlig rullstol kan göra att rullstolen går sönder och användaren skadas. För elitidrottare kan användning av utrustning som inte är optimalt anpassad också innebära förslitningsskador. I en undersökning med hälsodata från mer än hundra svenska elitaktiva paraidrottare framkommer att drygt 30 procent drabbades av en allvarlig skada under ett år. Själva funktionsnedsättningen bidrog till majoriteten av det totala antalet skador. Framför allt rullstolsanvändare beskriver att det är viktigt med anpassad och optimal utrustning för att klara den stora belastningen som rullstolskörning innebär i det dagliga livet samt inom idrotten.¹⁰⁷

Mer än hälften köper själv

För många är tillgång till fritidshjälpmedel det som gör att man kan vara delaktig i de aktiviteter som man vill göra på fritiden. Samtidigt är det tydligt utifrån resultaten ovan att hjälpmedel för fritiden inte tillhandahålls genom hälso- och sjukvården i någon stor utsträckning.

Resultat från MFD:s undersökningspanel visar att över hälften, 55 procent, själva har köpt de hjälpmedel som de använder för att kunna göra det de vill på fritiden.¹⁰⁸ Exempel på hjälpmedel som man har köpt är sele för att komma på och av en häst, sportrullstol för att kunna hålla på med rullstolshandboll och rullstolsinnebandy samt västar som används vid löpning där det står ”synskada” och ”ledsagare”. Det finns också exempel på företag som erbjuder hjälpmedel för fritidsaktiviteter gratis till barn.

¹⁰⁷ Fagher (2019).

¹⁰⁸ Se Bilaga 1.1.

Att köpa själv kräver resurser

Vid förskrivning av hjälpmedel ingår det att förskrivaren hjälper till att prova ut, anpassa och välja lämplig produkt samt vid behov specialanpassa produkten. När personen har fått produkten ingår att informera, instruera och träna samt följa upp och utvärdera funktion och nytta av hjälpmedlet. Detta är särskilt viktigt om produkten är tekniskt avancerad. När personen köper sitt hjälpmedel på egen hand måste denne i större utsträckning själv hitta lämplig produkt, lära sig använda hjälpmedlet, eventuellt specialanpassa produkten etcetera. Det ställer därmed krav på hög kunskap om hjälpmedel och ett engagemang för att veta vilka produkter som skulle kunna fungera som hjälpmedel för den aktivitet som personen vill utföra.

Ojämlighet i kunskap om hjälpmedel

För den som inte vill eller kan välja själv är det viktigt att det finns alternativ. Knappt hälften av de förskrivare som har besvarat MFD:s enkät uppger att de någon gång per månad eller oftare ger tips och råd om produkter för fritiden som personer kan köpa själv.¹⁰⁹ För de som inte får information från förskrivare finns forum och grupper på internet där personer med funktionsnedsättning och närstående ger tips till andra om fritidshjälpmedel.

Men många personer har inte kontakt med en förskrivare som ger tips och råd om produkter för fritiden att köpa själv. Det är också en stor andel av de med funktionsnedsättning som upplever svårigheter att söka efter information och navigera på internet.¹¹⁰ Närstående är därför många gånger avgörande för att få tillgång till de hjälpmedel som man har behov av på fritiden. För barn med funktionsnedsättning är vårdnadshavarens kompetens och drivkraft betydelsefull. Samtidigt har föräldrar till barn med funktionsnedsättning en mängd olika krav på sig.¹¹¹ Att barnet får tillgång till fritidshjälpmedel kan bli övermäktigt i kombination med alla andra behov som ska tillgodoses. Allt

¹⁰⁹ Se Bilaga 1.2.

¹¹⁰ Johansson (2018).

¹¹¹ Myndigheten för delaktighet om föräldrar till barn med funktionsnedsättning: <https://www.mfd.se/resultat-och-uppfoljning/kunskapsunderlag/funktionshinderspolitikens-utveckling/foraldrar-till-barn-med-funktionsnedsattning/> [2020-03-03].

detta innebär att det finns en ojämlikhet mellan individers möjligheter att hitta de hjälpmedel som det finns behov av.

Behov av anpassning och stöd

I större städer finns ofta hjälpmedelsbutiker där det går att köpa ett urval av hjälpmedel att använda på fritiden. Hjälpmedelsbutikerna kan ge begränsat med råd och stöd kring användning. Den som behöver mer omfattande hjälp för att lära sig en produkt är istället hänvisad till någon anhörig eller vän. Det kan exempelvis vara barn eller äldre personer som har behov av att lära sig använda en tekniskt avancerad produkt för fritidsändamål.

En möjlighet är att förskrivare hjälper till med anpassning, råd, stöd och träning att använda hjälpmedlet även om personen har köpt det på egen hand. MFD:s kartläggning visar dock att detta inte är så vanligt förekommande. Det är 43 procent av förskrivarna som aldrig ger denna typ av råd och stöd och nästan 25 procent anger att de någon gång per månad eller oftare ger hjälp och stöd om användning eller anpassning av produkter som personen har skaffat på egen hand för att använda på fritiden.¹¹²

Många har inte råd med fritidshjälpmedel

Att användare är hänvisade till att själv köpa hjälpmedel för en aktiv fritid kan innebära stora kostnader, särskilt för barn som växer och kan behöva nya hjälpmedel varje år. En racerunner kostar mellan 15 000 och drygt 30 000 kronor¹¹³ och en Sitski mellan 40 000 och 65 000 kronor¹¹⁴. Priserna på andrahandsmarknaden tycks bara vara marginellt lägre. Det finns självklart också både billigare och dyrare fritidshjälpmedel än så. Exempelvis kostar en

¹¹² Se Bilaga 1.2.

¹¹³ Racerunning Sweden: <https://racerunning.se/kopa-en-racerunner-spring-cykel/> [2020-01-09].

¹¹⁴ Epost till MFD från totalskidskolan 2020-01-07.

korthållare för spelkort¹¹⁵ ungefär 50 kronor och specialutformade instrument mellan 500 och 2000 kronor¹¹⁶.

Studier visar att personer med funktionsnedsättning i högre grad än andra grupper i samhället lever i en utsatt ekonomisk situation. Att vara hänvisad till att själv bekosta de fritidshjälpmedel som man själv eller ens närstående eller barn har behov av riskerar att utestänga personer med ansträngd ekonomi från att göra det de vill på sin fritid. Detta gäller särskilt för kvinnor med funktionsnedsättning som i högre grad lever i ekonomisk utsatthet än män.¹¹⁷

Merkostnadsersättning från Försäkringskassan

Personer med funktionsnedsättning kan ha rätt till merkostnadsersättning från Försäkringskassan. Ersättning ges för kostnader utöver de kostnader som är vanliga för personer i samma ålder utan funktionsnedsättning. För rätt till ersättning måste den enskilde ha belagda merkostnader på minst 11 825 kronor per år på grund av funktionsnedsättningen.¹¹⁸ Det går att få mellan 1 183 och 2 759 kronor per månad beroende på hur stora merkostnaderna är. Som exempel kan man normalt inte få ersättning för att köpa en cykel, men den som behöver anpassa cykeln kan få ersättning för den kostnaden. Andra exempel på merkostnader kopplat till fritid kan vara resor med färdtjänst som inte ersätts av kommunen eller regionen, att hyra eller köpa hjälpmedel eller kostnader för anpassade fritidsaktiviteter. Det går inte att få merkostnadsersättning för hjälpmedel om det finns ett likvärdigt hjälpmedel att låna gratis från kommunen eller regionen.

¹¹⁵ Komikapp: <https://www.komikapp.se/trivsel-gl%C3%A4dje-f%C3%B6r-%C3%A4ldreomsorg-spel-aktivitet> [2020-01-21].

¹¹⁶ Bunnemusic: <https://bunnemusic.se/bunneinstrument/> [2020-01-21].

¹¹⁷ Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten (2019).

¹¹⁸ Försäkringskassan om merkostnadsersättning: <https://www.forsakringskassan.se/privatpers/funktionsnedsattning/merkostnadsersattning-for-vuxna> [2020-01-16].

Få kan beviljas medel för fritidshjälpmedel från fonder och stiftelser

Ett annat sätt att finansiera köp av fritidshjälpmedel är att personer ansöker om medel från fonder eller stiftelser. MFD har undersökt möjligheterna till ekonomiskt bidrag för inköp av fritidshjälpmedel från 56 nationella fonder och stiftelser.¹¹⁹ Granskningen visar att även om majoriteten av fonderna kan bevilja medel för inköp av fritidshjälpmedel är det endast möjligt för ett fåtal att ansöka om medel från fonderna. Det är vanligt att fonderna riktar sig till barn och unga. Ofta finns också krav på någon specifik typ av funktionsnedsättning. Det är mindre vanligt att vuxna kan ansöka om fondmedel för inköp av fritidshjälpmedel.

Det är också vanligt att fonder och stiftelser har ett ekonomiskt tak för den sökandes inkomster och tillgångar. Det betyder att enbart personer utan ekonomiska tillgångar kan beviljas medel. I praktiken kan det till exempel innebära att ett barn till föräldrar som äger sitt boende inte beviljas medel för inköp av hjälpmedel att använda i sin fritidsaktivitet.

Resultaten från enkäten till förskrivare visar att 12 procent av respondenterna informerar om fonder och stiftelser som ger bidrag till fritidshjälpmedel.¹²⁰ Att det är så få som informerar om fonderna är inte förvånande mot bakgrund av att så få tycks kunna ansöka om medel från dessa. Den uppföljande dialogen med förskrivare visar också att de inte alltid har kunskap om de fonder som finns. De upplever sig inte heller ha möjlighet att hjälpa till med ansökan som i sig kräver tid och kompetens från både den enskilde och anhöriga.

Utlåningsverksamhet – en möjlighet

Ovan framkommer att det är få som får fritidshjälpmedel via hälso- och sjukvården och att förutsättningarna att köpa fritidshjälpmedel på egen hand inte är jämlika. Utlåningsverksamheter kan vara en alternativ väg till att få tillgång till fritidshjälpmedel. En utlåningsverksamhet kan bedrivas i kommunal eller regional regi eller genom föreningslivet.

¹¹⁹ Se Bilaga 1.5.

¹²⁰ Se Bilaga 1.2.

Få uthyrnings- och utlåningsverksamheter i kommuner och regioner

I enkäten till socialförvaltningarna ställdes frågan om det inom kommunen finns någon uthyrnings- eller utlåningsverksamhet för hjälpmedel att använda i fritidsaktiviteter.¹²¹ Drygt 30 procent av de kommuner som besvarade enkäten uppgav att det finns sådan verksamhet. Troligtvis är det i realiteten ännu färre eftersom vissa kommuner tycks ha besvarat frågan generellt utifrån utrusning för fritidsaktiviteter och inte specifikt kopplat till hjälpmedel för personer med funktionsnedsättning. På regional nivå finns en handfull regioner med utlåningsverksamhet av fritidshjälpmedel.¹²²

Behov av förbättrade utlåningsverksamheter

Då MFD har studerat regionala hemsidor framkommer det att tre regioner har en organiserad utlåningsverksamhet för fritidsaktiviteter där det går att låna hjälpmedel upp till två veckor. I en av regionerna gäller utlåningsverksamheten enbart personer under 19 år. I ytterligare två regioner finns uthyrnings- eller utlåningsverksamhet som bedrivs av ideella föreningar.¹²³ I dialoger som MFD har haft framkommer att den tidsbegränsade utlåningstiden på två veckor begränsar möjligheten att hinna prova på och testa aktiviteter vid mer än ett tillfälle. Samtidigt tycks det sällan förekomma kö för att låna fritidshjälpmedel. Längre utlåningstider skulle bidra till att fler ges möjlighet att testa en aktivitet vid fler tillfällen samt möjlighet att fortsätta med de aktiviteter som man gillar i väntan på att få tillgång till ett eget hjälpmedel.

I de dialoger som MFD har haft har det också framkommit att det runt om i landet finns flera organisationer och klubbar som har oanvända fritidshjälpmedel att låna ut, till exempel att basketklubben har ett antal rullstolar att låna ut för att spela basket. Dessa hjälpmedel har ofta köpts in genom projektbidrag och används så länge eldsjälar finns kvar inom verksamheten. Om en eldsjäl slutar är risken stor att de fritidshjälpmedel som har köpts in lämnas

¹²¹ Se Bilaga 1.4.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

oanvända i ett förråd. Det finns en potential att utnyttja dessa fritidshjälpmedel mer effektivt.

Bristande information om utlåningsverksamhet

I genomgången om vilken information som ges till medborgare på 1177.se om olika sätt att få tillgång till fritidshjälpmedel framkommer att många regioner informerar om att förskrivare kan informera om var det går att hyra, låna eller köpa fritidshjälpmedel.¹²⁴ Svaren från förskrivare visar dock att det endast är åtta procent som ger information om möjligheter att kunna hyra eller låna fritidshjälpmedel oftare än en gång i månaden.¹²⁵ En orsak kan vara att det finns få utlåningsverksamheter att informera om.

Inspireras av andra utlåningsverksamheter

Fritidsbanken är en utlåningsverksamhet för utrustning som skidor, skridskor, inlines, flytvästar, snowboards etcetera. Fritidsbanken finns i nästan hundra kommuner och grundprincipen är att alla får låna, allt ska vara gratis och utrustningen är återbrukad. Idag är det endast ett fåtal av landets fritidsbanker som har fritidshjälpmedel att låna ut. MFD har fört dialog med Fritidsbanken Sverige och de har en ambition och vilja att utvidga sin verksamhet till att inkludera fritidshjälpmedel över hela landet. En utmaning är att mycket lite fritidshjälpmedel och parasportutrustning lämnas till fritidsbanken. Troligtvis finns en hel del fritidshjälpmedel som står oanvända runt om i Sverige. För att de ska kunna användas av fler skulle man aktivt behöva arbeta för att samla dessa hos exempelvis fritidsbanken. Fritidsbanken har dock i dagsläget inte tillräckligt med resurser för att göra det på egen hand.

Ett annat exempel på verksamhet som möjliggör längre utlån av utrustning är kulturskolan. Statens kulturråd och kommunerna bidrar ekonomiskt till kulturskolan bland annat för att ge stöd till utlån eller köp av instrument.

¹²⁴ Se Bilaga 1.4.

¹²⁵ Se Bilaga 1.2.

Referenser

Blomdahl, U., Elofsson, S., Bergmark, K., Lengheden, L., & Åkesson, M. (2019). Ökar ojämlikheten föreningsidrotten? – en studie om socioekonomisk bakgrund och barns och ungdomars deltagande i idrottsförening. *Ung livsstil*, nr 24.

Brulde, B. & Nilsson, Å. (2010). Vad gör oss nöjda med våra liv? Nationella SOM-undersökningen 2009.

Darj, F., Peihl, M., & Hjelte, F. (2013). Hbtq och idrott, Ungdomars erfarenheter och villkor inom svensk idrott. FoU-rapport 2013:1.

Dartsch, C., Norberg, J., & Faskunger, J. (2018). Resurser, representation och "riktig" idrott, om jämställdhet inom idrotten. Centrum för idrottsforskning 2018:2.

European commission – Direktorat-General for Education, Youth, Sport and Culture (2018). Mapping on access to sport for people with disabilities.

Fagher, K. (2019). Sports-related injuries and illnesses in Paralympic athletes. Lunds universitet.

Geidne, S. & Jerlinder, K. (2019). Jämlik idrott och funktionsnedsättningar. I *Idrotten och (o)jämlikheten – o medlemmarnas eller samhällets intresse?* (s. 133-149). Centrum för idrottsforskning.

Johansson, S. (2018). Hur personer med olika funktionsnedsättningar använder internet - Undersökningen "Svenskarna med funktionsnedsättning och internet 2017". Begripsam.

KONE & Parasport Sverige (2018). Allas rätt till ett aktivt liv. Tillgänglighetsundersökningen 2018 – Hur står det till med tillgängligheten på svenska idrottsanläggningar?

Llinares Norlin, Å. & Wilhelm, T. (2018). Förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att nå ett aktivt och självständigt liv – och de hinder som finns på vägen. Parasportförbundet.

Myndigheten för delaktighet (2018). Kvalitet i färdtjänsten – Redovisning av ett regeringsuppdrag. Rapport 2018:19.

Myndigheten för delaktighet (2020). Begränsade livsval - Situationen för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Rapport 2020:08.

Myndigheten för delaktighet och Jämställdhetsmyndigheten (2019). Ekonomisk jämställdhet för kvinnor med funktionsnedsättning - Kartläggning av utmaningar för att nå det andra jämställdhetspolitiska delmålet. Jämställdhetsmyndigheten Rapport 2019:5, Myndigheten för delaktighet Rapport 2019:8.

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2020). Ungas rätt till en meningsfull fritid– tillgång, trygghet och hinder.

Naturvårdsverket (2019). Friluftsliv 2018 – Nationell undersökning av svenska folkets friluftsvanor. Rapport 6887.

Perrons, D. (2000). Care, Paid Work and Leisure: Rounding the triangle. *Feminist Economics*, 6(1): 105-114.

RF-SISU Stockholm & Sweco (2020). Kampsport – En utredning om lokalbehov och utvecklingsmöjligheter hos Stockholmsdistriktets kampsportsföreningar.

Riksförbundet Attention (2017). Färre krav och större tydlighet – en enkätundersökning om idrottsvanor hos barn och ungdomar med NPF.

Riksidrottsförbundet (2018). Idrotten i siffror – 2017.

Sahlin, B. & Lexell, J. (2015). Impact of organized sports on activity, participation, and quality of life in people with neurologic disabilities, Narrative Review.

Sjöblom (2015). ”Idrott åt alla” i en förtätad och exploaterad storstad: Breddidrottens anläggningar och intressenter i Stockholms stad 1985-2014. Stockholms idrottsförbund.

Statistiska centralbyrån (2017). Levnadsförhållanden – Rapport 128. Fritid 2014 –2015.

Statistiska centralbyrån (2019). Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2018 - Information om utbildning och arbetsmarknad (IAM) 2019:2.

Sternö, J. & Nielsén, T. (2015). Värdet av idrottshallar – ett nytt sätt att mäta. Stockholms idrottsförbund.

Sveriges kommuner och landsting (2017). Funktionshinder och delaktighet – propositionspapper.

Statens medieråd (2019). Ungar och medier 2019.

Ungdomsstyrelsen (2007). Ungdomar, fritid och hälsa – en forskningsöversikt om fritidens skydds- och riskfaktorer. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:13.

Wilcock, A.A., & Hocking, C. (2015). An Occupational Perspective of Health. Thorofare: Slack corporate.

Aktiv fritid

Redovisning av ett regeringsuppdrag om att kartlägga lokala och regionala satsningar samt tillgången till fritidshjälpmedel

Myndigheten för delaktighet
Box 1210, 172 24 Sundbyberg
08-600 84 00
info@mfd.se
www.mfd.se
Nummer: 2020:6